

Evaluating the Plan of Allamah Misbah Yazdi in Determining Rulers from the Perspective of Electoral Systems

Mohammad Hossein Zadeh Jalil¹, Sayyid Alireza Tabatabaei²

¹ Master's Student, Department of Public Law, Faculty of Law, University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran (**Corresponding author**). m.h.z.j1998@gmail.com

² Assistant Professor, Department of Public and International Law, Faculty of Law, University of Judicial Sciences and Administrative Services, Tehran, Iran. tabatabaei@ujscas.ac.ir

Abstract

The system of the Islamic Republic of Iran has been formed based on the model of "religious democracy"; a model in which the ultimate legitimacy of governance stems from shari'ah (Islamic law) and divine wilayah (guardianship), and simultaneously, its external realization and establishment take place through the participation of the people and mechanisms such as elections. Within this framework, elections are recognized as one of the important tools for exercising the public will and the participation of the people in the administration of the affairs of society. Nevertheless, the experience of electoral systems in the world has demonstrated that the mere existence of an electoral mechanism does not necessarily mean the complete realization of the optimal criteria of governance, and many electoral systems are confronted with challenges such as the dominance of political rivalries, susceptibility to extensive propaganda, and the fading of genuine criteria of competence in the election of rulers. Hence, thinkers in the field of Islamic politics have endeavored to present models that can align the electoral system more harmoniously with the foundations of shari'ah and the objectives of religious democracy. In the midst of this, one of the notable plans in this domain is the "initial plan of Allamah Misbah Yazdi for determining rulers," which is founded upon two fundamental criteria: "expertise" and "justice" ('adalah). In this plan, it is emphasized that the election of rulers must not take shape merely on the basis of political rivalries or episodic popularity; rather, it is necessary that genuine criteria of competence—namely, scientific and managerial merit on the one hand, and moral and religious adherence on the other—be placed at the center of the election process. Accordingly, the aforementioned plan seeks to present a mechanism wherein individuals possessing genuine competence find the possibility of presence in the arena of governance, and the entry of individuals lacking the requisite merits into

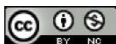

Cite this article: Zadeh Jalil, M.H. & Tabatabaei, S.A.R. (2026). Evaluating the Plan of Allamah Misbah Yazdi in Determining Rulers from the Perspective of Electoral Systems. *Islamic Governance Studies*, 2(1), p. 211-240.
<https://doi.org/10.22081/jislamicgo.2026.73676.1050>

Received: 2025-07-16 ; **Revised:** 2025-09-07 ; **Accepted:** 2025-10-20 ; **Published online:** 2026-03-30

Type of article: Research Article
<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

Publisher: Islamic Sciences and Culture Academy
©2026/authors retain the copyright and full publishing rights

managerial positions is prevented. The main problem of the current research is the examination and evaluation of this plan within the framework of the legal structure of the Islamic Republic of Iran. In the Islamic system, the relationship between the vote of the people and the legitimacy of governance has always been a subject of debate. In the perspective that has also been emphasized in the thought of Imam Khomeini, the vote of the people, rather than being perceived as an independent source of legitimacy, is considered as a tool for the realization of religious governance and an indicator of the acceptance and accompaniment of the people with the Islamic system. Based on this, the question arises as to what extent the plan of Allamah Misbah Yazdi in determining rulers is compatible with the structure of religious democracy and the principles of the Constitution of the Islamic Republic of Iran, and with what requirements and challenges its implementation in the existing legal system would be confronted. The main objective of the research is to examine the legal privileges and requirements of the plan of Allamah Misbah Yazdi in determining rulers, with regard to the principles of the Constitution and the ordinary laws of the Islamic Republic of Iran. In this regard, the research endeavors, on the one hand, to elucidate the theoretical and jurisprudential (fiqhī) foundations of this plan, and on the other hand, to compare it with existing legal structures as well as with prevalent models of electoral systems. Thus, this research attempts to clarify the capacities and strengths of this plan, and simultaneously examine the legal challenges and preconditions for its implementation within the framework of the Iranian legal system. The current research has been conducted using a descriptive-analytical method and by utilizing library resources. In the descriptive section, the theoretical foundations of religious democracy, the position of elections in the Islamic system, and the overall structure of Allamah Misbah Yazdi's plan have been elucidated. Subsequently, in the analytical section, this plan has been evaluated from a legal perspective, and its relationship with the principles of the Constitution and the laws related to the electoral system has been examined. Furthermore, an effort has been made to analyze the probable functions of this plan in comparison with conventional electoral systems. The findings of the research indicate that the plan of Allamah Misbah Yazdi, in terms of theoretical foundations, has no fundamental incompatibility with the structure of the system of the Islamic Republic of Iran, and it can even be perceived within the framework of religious democracy as an effort to elevate the quality of the electoral system. The emphasis of this plan on the criteria of justice and expertise causes the process of electing rulers to be based more than ever on genuine merits, and reduces the impact of superficial factors such as political propaganda or purely factional rivalries. From this perspective, the aforementioned plan can play a positive role in the direction of strengthening the moral and scientific criteria in the process of electing managers and rulers. Despite this, the results of the research demonstrate that the practical implementation of this plan requires the provision of appropriate legal contexts. The most important issue in this regard is the necessity of amending or altering some of the laws related to the electoral system so that the executive mechanisms for the realization of the criteria of justice and expertise are precisely defined. Also, it is necessary to specify the relationship of this plan with the existing structures of elections and the role of supervisory and executive institutions. In addition to this, in the event of implementing such a model, attention must also be paid to the legal status of religious minorities and the manner of their

participation in the electoral structure, so that this matter is harmonious with the principles of the Constitution of the Islamic Republic of Iran. In sum, the results of this research demonstrate that the plan of Allamah Misbah Yazdi for determining rulers possesses notable theoretical capacities for elevating the electoral system within the framework of religious democracy. Focusing on justice and expertise can make the genuine criteria of competence more prominent in the election of rulers and reduce some of the prevalent harms of electoral systems. However, the practical realization of this plan necessitates a revision in certain laws and the provision of the requisite legal and institutional grounds within the structure of the political system of the Islamic Republic of Iran. Only in the event of undertaking such reforms can it be expected that this model be utilized effectively within the electoral system of the country and aid in elevating the quality of governance.

Keywords: Rulers, Allamah Misbah, Electoral Systems, Religious Democracy, Political System.

تقييم مشروع العلامة مصباح الزدي في تعيين الحكام من منظور النظم الانتخابية

محمد حسين زاده جليل^١، السيد علي رضا طباطبائي^٢

^١ ماجستير، قسم القانون العام، كلية الحقوق، جامعة العلوم القضائية والخدمات الإدارية، طهران، إيران (المؤلف المسؤول).

m.h.z.1998@gmail.com

^٢ أستاذ مساعد، قسم القانون العام والدولي، كلية الحقوق، جامعة العلوم القضائية والخدمات الإدارية، طهران، إيران. tabatabaei@ujsas.ac.ir

الملخص

تبلور نظام الجمهورية الإسلامية الإيرانية على أساس نموذج «سيادة الشعب الدينية»؛ وهو نموذج تنبثق فيه المشروعية النهائية للسيادة من الشريعة والولاية الإلهية، وفي الوقت ذاته، يتم تحقيقها الخارجي واستقرارها من خلال مشاركة الشعب وآليات كالاتخابات. وفي هذا الإطار، تُعرف الانتخابات بوصفها إحدى الأدوات المهمة لإعمال الإرادة العامة ومشاركة الشعب في إدارة شؤون المجتمع. ومع ذلك، أظهرت تجربة النظم الانتخابية في العالم أن مجرد وجود آلية الانتخابات لا يعني بالضرورة التحقق الكامل للمعايير المنشودة للحكومة، وتواجه العديد من النظم الانتخابية تحديات مثل طغيان المنافسات السياسية، والتأثر بالدعايات الواسعة، وتضائل المعايير الحقيقية للأهلية في انتخاب الحكام. ومن هنا، سعى مفكرو حقل السياسة الإسلامية إلى تقديم نماذج يمكنها أن تجعل النظام الانتخابي أكثر انسجاماً مع مباني الشريعة وأهداف سيادة الشعب الدينية. وفي هذا الخضم، يُعد «المشروع الأولي للعلامة مصباح الزدي لتعيين الحكام» من المشاريع اللافتة في هذا المجال، والذي يبتني على معيارين أساسيين هما «التخصص» و«العدالة». ويتم التأكيد في هذا المشروع على أن انتخاب الحكام لا ينبغي أن يتشكل محضاً على أساس المنافسات السياسية أو الشعبية المرحلية، بل يلزم أن توضع المعايير الحقيقية للأهلية، أي الجدارة العلمية والإدارية من جهة، والالتزام الأخلاقي والديني من جهة أخرى، في صميم عملية الانتخاب. وبهذا الترتيب، يسعى المشروع المذكور إلى تقديم آلية تُتاح فيها للأفراد ذوي الأهلية الحقيقية إمكانية الحضور في ساحة الحكومة، ويُمنع فيها دخول الأفراد فاقد الجدارات اللازمة إلى المناصب الإدارية. وتتمثل المشكلة الأساسية للبحث الحالي في دراسة وتقييم هذا المشروع في إطار البنية القانونية للجمهورية الإسلامية الإيرانية. ففي النظام الإسلامي، طالما كانت النسبة بين تصويت الشعب ومشروعية سيادة موضعاً للبحث. وفي الرؤية التي تم التأكيد عليها في فكر الإمام الخميني أيضاً، يُعتبر رأي الشعب أداة لتحقيق السيادة الدينية ومؤشراً على قبول الشعب ومواقبته للنظام الإسلامي، أكثر من كونه منشأً مستقلاً للمشروعية. وبناءً على ذلك، يُطرح هذا التساؤل: إلى أي مدى يتلاءم مشروع العلامة مصباح الزدي في تعيين الحكام مع بنية سيادة الشعب الدينية ومبادئ الدستور في الجمهورية الإسلامية الإيرانية؟ وما هي المتطلبات والتحديات التي سيواجهها تنفيذها في النظام القانوني القائم؟ ويتمثل

استناداً إلى هذه المقالة: زاده جليل، محمد حسين؛ طباطبائي، السيد علي رضا (٢٠٢٦). تقييم مشروع العلامة مصباح الزدي في تعيين الحكام من منظور

النظم الانتخابية. دراسات الحكومة الإسلامية، ١٢(١)، ص ٢١١-٢٤٠. <https://doi.org/10.22081/jislamicgo.2026.73676.1050>

تاريخ الاستلام: ٢٠٢٥/٠٧/١٦؛ تاريخ المراجعة: ٢٠٢٥/٠٩/٠٧؛ تاريخ القبول: ٢٠٢٥/١٠/٢٠؛ تاريخ النشر: ٢٠٢٤/٠٣/٢٦

<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

الناشر: المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية

نوع المقالة: بحثية

الهدف الرئيسي للبحث في دراسة الامتيازات والمتطلبات القانونية لمشروع العلامة مصباح اليزدي في تعيين الحُكَّام بالنظر إلى مبادئ الدستور والقوانين العادية للجمهورية الإسلامية الإيرانية. وفي هذا المسار، يسعى البحث، من جهة، إلى تبين المباني النظرية والفقهية لهذا المشروع، ومن جهة أخرى، مقارنته مع البنى القانونية القائمة وكذلك مع النماذج الراجعة للنظم الانتخابية. وبذلك، يكابد هذا البحث لتوضيح إمكانيات ونقاط قوة هذا المشروع، ودراسة التحديات والشروط القانونية المسبقة لتنفيذه في إطار النظام القانوني الإيراني في الوقت ذاته. وقد أنجز البحث الحالي بالمنهج الوصفي - التحليلي وباستخدام المصادر المكتوبة. ففي القسم الوصفي، تم تبين المباني النظرية لسيادة الشعب الدينية، ومكانة الانتخابات في النظام الإسلامي، والهيكلي العامة لمشروع العلامة مصباح اليزدي. ثم في القسم التحليلي، خضع هذا المشروع للتقييم من المنظور القانوني، وجرت دراسة نسبته إلى مبادئ الدستور والقوانين المرتبطة بالنظام الانتخابي. كما بُدِّل السعي لتحليل الوظائف المحتملة لهذا المشروع مقارنة بالنظم الانتخابية المتداولة. وتُظهر نتائج البحث أن مشروع العلامة مصباح اليزدي، من حيث المباني النظرية، لا يتعارض أساساً مع بنية نظام الجمهورية الإسلامية الإيرانية، بل يمكن أن يُعتبر في إطار سيادة الشعب الدينية بمثابة مسعى للارتقاء بوجود النظام الانتخابي. ويؤدي تأكيد هذا المشروع على معياري العدالة والتخصص إلى ابتناء عملية انتخاب الحُكَّام على الجدارات الحقيقية أكثر من ذي قبل، والتقليل من تأثير العوامل السطحية كالدعايات السياسية أو المنافسات الفصائلية البحتة. ومن هذا المنظور، يمكن للمشروع المذكور أن يؤدي دوراً إيجابياً في اتجاه تعزيز المعايير الأخلاقية والعلمية في عملية انتخاب المديرين والحُكَّام. ومع ذلك، تُبين نتائج البحث أن التنفيذ العملي لهذا المشروع يتطلب توفير الأرضيات القانونية المناسبة. وتتمثل المسألة الأهم في هذا المجال في ضرورة إصلاح أو تغيير بعض القوانين المرتبطة بالنظام الانتخابي ليتم تعريف الآليات التنفيذية لتحقيق معياري العدالة والتخصص بدقة. وكذلك، يلزم تحديد نسبة هذا المشروع إلى البنى الانتخابية القائمة ودور المؤسسات الرقابية والتنفيذية. وعلاوة على ذلك، في حال تنفيذ هكذا أنموذج، يجب الاهتمام أيضاً بالوضع القانوني للأقليات الدينية وكيفية مشاركتهم في البنية الانتخابية، ليكون هذا الأمر منسجماً مع مبادئ دستور الجمهورية الإسلامية الإيرانية. وفي المجموع، تُظهر نتائج هذا البحث أن مشروع العلامة مصباح اليزدي لتعيين الحُكَّام يتمتع بإمكانات نظرية ملحوظة للارتقاء بالنظام الانتخابي في إطار سيادة الشعب الدينية. إذ يمكن للتركيز على العدالة والتخصص أن يبرز المعايير الحقيقية للأهلية في انتخاب الحُكَّام بشكل أكبر، ويحد من بعض الآفات الراجعة في النظم الانتخابية. ومع ذلك، يستلزم التحقق العملي لهذا المشروع إعادة النظر في بعض القوانين وتوفير الأرضيات القانونية والمؤسسية اللازمة في بنية النظام السياسي للجمهورية الإسلامية الإيرانية. فقط في حال إجراء مثل هذه الإصلاحات، يمكن توقع استخدام هذا الأنموذج بصورة فعالة في النظام الانتخابي للبلاد وأن يسهم في الارتقاء بالحوكمة.

الكلمات المفتاحية: الحُكَّام، العلامة مصباح، النظم الانتخابية، سيادة الشعب الدينية، النظام السياسي.

ارزیابی طرح علامه مصباح یزدی در تعیین حاکمان از منظر نظام‌های انتخاباتی

محمدحسین زاده جلیل^۱، سید علیرضا طباطبایی^۲

^۱ کارشناسی ارشد، گروه حقوق عمومی، دانشکده حقوق، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

m.h.z.j1998@gmail.com

^۲ استادیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشکده حقوق، دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری، تهران، ایران. tabatabaei@ujsas.ac.ir

چکیده

طرح اولیه علامه مصباح برای تعیین حاکمان در نظام مبتنی بر مردم‌سالاری دینی که بر دو محور تخصص و عدالت سامان یافته، طرحی نو در شاکله‌بخشی به نظام انتخاباتی بر پایه شریعت است. با توجه به ساختار فعلی نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران، این طرح چالش‌های حقوقی را در مقام اجرا به ذهن متبادر می‌کند که نیازمند الزامات حقوقی است. در این راستا، هدف پژوهش حاضر، بررسی امتیازات و الزامات حقوقی طرح علامه مصباح یزدی با توجه به اصول قانون اساسی و قوانین عادی در معیارهای تعیین حاکمان و معیارهای مطلوب نظام انتخاباتی، و نیز امکان‌سنجی اجرای طرح در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران است. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و نتایج حاکی از آن است که با توجه به رویکرد فقهی قانون اساسی ایران، این طرح با مبانی نظام جمهوری اسلامی سازگار بوده و برخی از کاستی‌های نظام‌های انتخاباتی رایج در دنیا را ندارد. همچنین این طرح افزون‌بر ویژگی‌های برجسته و امتیازاتی که دارد، الزامات حقوقی مانند تغییر در برخی از قوانین، توجه به اقلیت‌های دینی و نظایر آن را می‌طلبد که در پاسخ به چالش‌های طرح و در مرحله اجرا لازم می‌آیند.

کلیدواژه‌ها: حاکمان، علامه مصباح، نظام‌های انتخاباتی، مردم‌سالاری دینی، نظام سیاسی.

استاد به این مقاله: زاده جلیل، محمدحسین؛ طباطبایی، سید علیرضا (۱۴۰۵). ارزیابی طرح علامه مصباح یزدی در تعیین حاکمان از منظر نظام‌های

انتخاباتی. مطالعات حکمرانی اسلامی، ۱۲(۱)، ص ۲۱۱-۲۴۰. <https://doi.org/10.22081/jislamicgo.2026.73676.1050>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۴/۲۵؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۶/۱۶؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۷/۲۸؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۱/۱۰

<https://jislamicgov.isca.ac.ir>

ناشر: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

©۱۴۰۵ / نویسندگان دارنده حق مؤلف مقاله خود بدون محدودیت هستند.

۱. مقدمه

یکی از شاخصه‌های اصلی نظام مردم‌سالار دینی که تجلی‌گر حاکمیت مردم از طریق تعیین سرنوشت و مشارکت دادن در تصمیم‌گیری‌ها به صورت مستقیم و غیرمستقیم توسط خودشان می‌باشد، برگزاری انتخابات و مراجعه به آرای عمومی است که در مولفه‌های متعددی، که از آن‌ها به عنوان پایه‌ها و عناصر اصلی مردم‌سالاری یاد می‌کنند، تاثیر می‌گذارد. پس، انتخابات یک فرآیند رسمی و قانونی است که طی آن، مردم با انتخاب اشخاصی درباره ساختار حاکمیت سیاسی کشور خود تصمیم‌گیری می‌کنند. بنابراین، امروزه مرسوم‌ترین روش برای اعمال حق تعیین سرنوشت و حق حاکمیت مردم، مراجعه به آرای عمومی، رأی‌گیری، نظرخواهی و اعمال نظرات مردم در مدیریت و سازماندهی کشورها است. آرای عمومی هم به عنوان پشتوانه قدرت نظام، همیشه به‌مثابه یک اصل تعیین‌کننده، مورد تأکید و توجه دین مبین اسلام نیز بوده است. از طرفی حکمرانی مطلوب یکی از اهداف مهم جامعه بشری است که در رویکرد حقوقی آن مفاهیم مهمی چون شیوه‌های اعمال اختیارات حکومت و حاکمان، مشارکت مردم و مداخله آنان در امر حکمرانی و... مطرح است (قاسمی و کردنژاد، ۱۴۰۰، ص ۱۵). سازوکار انتخاباتی راهی مؤثر برای دستیابی به چنین هدفی است. این سازوکارها که نظام‌های انتخاباتی نامیده می‌شوند، مجموعه‌ای از مقررات، قواعد و چارچوب‌های به رسمیت شناخته‌شده‌ای هستند که بیانگر چگونگی تبدیل آرای مردم به مناصب و پست‌های سیاسی اند. این نظام‌های انتخاباتی باید به گونه‌ای عمل کنند که نتیجه آن فراهم شدن سازوکار مطلوب و مناسب برای برگزاری انتخابات سالم و رقابتی باشد. پس، در بحث نظام انتخاباتی کارآمد باید ساختارهای حقوقی و سیاسی یک کشور در اعمال نظام لحاظ شود و بر مبنای آن نظام مناسب انتخاب گردد (ترابی کلاته قاضی، ۱۴۰۰، ص ۷۳). در حال حاضر در اکثر کشورهای جهان از نظام‌های انتخاباتی مختلفی در امر انتخابات استفاده می‌شود که به فراخور، دارای چالش‌هایی نیز هستند. در نظام‌های سیاسی موجود که انتخابات، عمومی و یک یا دو مرحله‌ای است، نیاز به صرف وقت فراوان دارد، هزینه‌های مالی و مادی هنگفت می‌خواهد، محتاج به هیاهوهای تبلیغاتی و جنجال‌های انتخاباتی است و مهم‌تر از همه حبّ و بغض‌های هوی‌پرستانه را برمی‌انگیزد و آتش اختلافات و منازعات را شعله‌ور می‌سازد. کسانی که حقیقتاً صلاحیت تصدی مشاغل را دارند یا به سبب ناشناخته‌ماندن و یا به علت حبّ و بغض‌ها، اغراض و مقاصد اولیای امور و نظایر آن معطل می‌مانند و به کارهای مناسب خود گمارده نمی‌شوند. نظام جمهوری اسلامی ایران با دگرگونی سیاسی - اجتماعی و فرهنگی در جامعه، به رشد و گسترش نهاد‌های مردمی پرداخته و زمینه‌های مشارکت و مبانی نظری و عملی آن را در فرآیند تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری و اداره جامعه فراهم آورده و رهبران نظام نیز بر آن تأکید نموده‌اند. همچنین مطابق با اصول متعدد قانون اساسی از جمله اصول اول، ششم و پنجاه و ششم، حاکمیت مطلق مردم بر سرنوشت خویش مورد تأکید قرار گرفته و بر همین اساس، قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران از

ظرفیت‌های قابل توجهی در استقرار حاکمیت مردم و سپردن حق تعیین سرنوشت به دست ملت برخوردار است. از جمله مهم‌ترین نظام‌های انتخاباتی فعلی می‌توان به نظام اکثریتی، تناسبی و امثالهم اشاره کرد که هر کدام نیز امتیازات و چالش‌هایی را دارند. به نظر می‌رسد شکل انتخابات در کشور ایران نیز برگرفته از آن‌ها است که این نوع از نظام انتخاباتی، به طور کامل بازتاب‌دهنده ارزش‌های دینی مبتلور در قانون اساسی ما نیست. با عنایت به این نکات، ضرورت پیشنهاد تدوین و اجرای طرح نوبی از نظام انتخاباتی، متناسب با مردم‌سالاری دینی مطرح می‌شود. شایسته است سازوکاری مناسب برای نظام انتخابات در جمهوری اسلامی ایران پیشنهاد گردد که به نظر می‌رسد استفاده از طرح علامه مصباح که مطابق با مولفه‌های اسلامی - عدالت و تخصص‌محوری - است، گزینه مناسبی برای این امر باشد.

عدالت‌محوری، به عنوان ارزش بنیادین اندیشه اسلامی، پیامدهای عمیقی در حکمرانی به دنبال دارد. این پیامدها در ساحت‌های ساختاری، سیاسی و اجتماعی بروز می‌یابد. عدالت‌محوری به عنوان قلب حکمرانی اسلامی، مثل جریانی پیش‌رونده، نظام سیاسی را از پایه تقویت می‌کند. این جریان از عدالت شروع می‌شود، جایی که هر چیز در جای درست خود قرار می‌گیرد و انصاف در انتخاب مدیران و توزیع منابع حاکم است. ابتدا، این اصل، شایسته‌سالاری را نهادینه می‌کند و با انتخاب مدیران صالح، فساد و تبعیض را ریشه‌کن می‌سازد. این پاک‌سازی، اعتماد مردم را جلب کرده و زمینه را برای پاسخگویی و نظارت‌پذیری فراهم می‌کند (بهرامی، ۱۴۰۴، ص ۱۷۴). علامه مصباح یزدی با توجه به نیاز جامعه و چالش‌هایی که به تفصیل به آن‌ها پرداخته شد، طرحی نو برای نظام انتخاباتی مطابق با موازین و اصول اسلامی از جمله اصل عدالت و تخصص در تعیین حاکمان ارائه نموده‌اند. در این طرح، علامه آغاز انتخابات را در جغرافیایی کوچک‌تر و از محلات قرار داده‌اند. بدین‌گونه که مجمعی از عدول شهر انتخاب می‌شوند و پس از دسته‌بندی‌های صنفی، شغلی و تخصصی، به انتخاب مسئولین در رده‌های بالاتر می‌پردازند. علامه مصباح در این طرح در مورد تعیین حاکم، راهکاری ارائه داده که با آن روش، هم همهٔ مناصب اجرایی کشور و مسئولین، متصدیان صالح و شایسته، عادل و کارآمد می‌یابد و هم برای هر یک از امور و شؤون مملکتی، شورای تقنینی جداگانه‌ای به وجود می‌آید. به عبارت دیگر، هم نیاز جامعه به مسئولان اجرایی شایسته برآورده می‌شود و هم احتیاج جامعه به قانون‌گذاران صالح. این پژوهش ضمن تبیین طرح علامه، عهده‌دار بیان فرصت‌ها، الزامات و چالش‌های طرح و نیز امکان‌سنجی اجرای این طرح در انتخابات‌های مختلف در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران است. در نهایت موضوع این پژوهش الزامات و چالش‌های حقوقی طرح علامه مصباح یزدی در تعیین حاکمان است. همچنین با بررسی طرح انتخاباتی جدید پیشنهاد شده از سوی آیت‌الله مصباح و تأثیر آن بر حضور افراد متخصص و عادل در عرصه کارگزاری نظام اسلامی و بیان مصادیق فرصت‌ها و چالش‌های ایجاد شده در مورد این نوع از انتخابات نسبت به سایر نظام‌های انتخاباتی موجود، پژوهش حاضر درصدد بیان آن است که در

صورت اجرایی شدن این طرح انتخاباتی با الزاماتی که دارد، کمک شایانی جهت ایجاد گذرگاهی جدید به سوی تشکیل جامعه اسلامی با کارگزارانی مطلوب خواهد شد. پژوهش‌های متعددی که طی سال‌های اخیر در مورد نظام‌های انتخاباتی در کشورهای مختلف انجام شده، گواه بر آن است که نوع نظام‌های انتخاباتی، تأثیرات بنیادینی بر ساختار و محتوای نهادهای گوناگون فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی هر دولت - کشور دارد که می‌تواند به شکاف یا تقویت همبستگی در یک کشور منجر شود. به عنوان مثال، در مقاله «کارآمدی نظام انتخاباتی با تأکید بر طرح علامه مصباح یزدی در گزینش سیاسی کارگزاران» (سوری، ۱۴۰۱) نویسنده با بررسی انتخابات سال‌های گذشته جمهوری اسلامی ایران و افراد منتخب، نشان داد که در واقع نوع گزینش سیاسی با آرمان‌های جمهوری اسلامی که در آن یک نظام دینی حکومت می‌کند، همخوانی ندارد و ماحصل آن انتخابات، نمی‌تواند چیزی باشد که ارزش‌های حاکم بر جامعه انتظار دارد. بنابراین، با بررسی نظام‌های انتخاباتی به یک پیشنهاد از آیت‌الله مصباح رسیده که بر طبق آن یک نظام انتخاباتی بومی و مطابق با شرع مقدس ارائه شده است که در فرآیند آن، افراد دارای تعهد و تخصص، برای مناصب انتخاب می‌شوند. همچنین این پژوهش به بررسی نظریه‌های گزینش سیاسی رایج یعنی لیبرال دموکراسی و مردم‌سالاری دینی و در نهایت بیان طرحی برای انتخاب مسئولین پرداخته است. در حالی که در پژوهش حاضر پس از بررسی امتیازات و چالش‌های طرح جدید علامه، الزاماتی برای رفع این چالش‌ها ارائه می‌شود که به اجرای این طرح در جامعه کمک می‌کند.

۲. ادبیات نظری پژوهش

۲-۱. نظام تعیین حاکمان در جمهوری اسلامی

واژه تعیین حاکم در برگرفته دو واژه «تعیین» به معنای «معین کردن، مخصوص کردن، برگماشتن، یا چیزی را برای امری منصوب کردن» (دهخدا، ۱۳۷۷)، ذیل واژه تعیین) و «حاکم» به معنای «فرمانروا، فرمانفرما، کسی که از طرف دولت مأمور به حکومت بر ایالت و شهر یا دهی باشد» (همان، ذیل حاکم) است. از دیدگاه برخی محققان، منظور از نظام اسلام، سازمان دین، موجودیت و استقرار حاکمیت آن است که معمولاً به بیضه اسلام تعبیر می‌شود و در تعبیر دیگری، شامل ایدئولوژی و محتوای دین، سازمان‌های عهده‌دار آن، موجودیت عینی دین در جامعه و حالت استیلاء، جو حاکم و نفوذ معنوی و اجرایی اسلام در عینیت جامعه است (عمید زنجانی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۳۵). فقیهان اهل سنت کمتر به ذکر مصادیق حاکم پرداخته‌اند، اما بسیاری از فقیهان امامی، مصداق حقیقی حاکم را امام معصوم یا کسی دانسته‌اند که از جانب او برای ولایت یا قضاوت منصوب شده است (جبعی عاملی، ۱۳۷۰، ص ۲۲۸). در حقوق موضوعه ایران نیز کاربرد واژه حاکم رایج است. در اصول چهارم، پنجاه و ششم و همچنین پنجاه و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، این واژه به کار رفته است؛ در اصل

چهارم، به معنای قانون برتر و در دو اصل دیگر به معنای حکمران است. در قانون مجازات اسلامی نیز در همه موارد، تعبیر حاکم و حاکم شرع به معنای قاضی دادگاه است. همچنین مراد از کلمه حاکم در قانون مدنی ایران، در بیشتر موارد، قاضی دادگاه است. اما مراد از «حاکمان» در این پژوهش، کلیه حکمرانان یعنی مقامات قانونگذار و کارگزاران اجرایی و نظارتی کشور است. حکومت‌هایی هم که در کشورها و مناطق مختلف جهان وجود دارند، هرکدام به نوبه خود، نظامی برای تعیین حاکمیت بعد از استقرار خود دارند. شیوه تعیین حاکم به عنوان یک نظام انتخاباتی به شکلی که در قانون اساسی تعریف شده است، در جمهوری اسلامی ایران شامل دو بخش اصلی است؛ انتخابات مستقیم که در این بخش از نظام انتخاباتی، مردم به صورت مستقیم نمایندگان خود را برای مجالس مختلف مانند مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان رهبری و شورای شهر و روستا انتخاب می‌کنند و انتخابات غیرمستقیم که در این بخش، نمایندگانی که مستقیماً از سوی مردم انتخاب شده‌اند، نمایندگان خود را برای جایگاه‌ها و مناصبی مانند رهبری (توسط مجلس خبرگان)، شورای نگهبان و نظایر آن انتخاب می‌کنند.

۲-۲. نظام انتخاباتی

واژه نظام انتخاباتی دربرگیرنده دو واژه «نظام» در معنای «واسطه نظم و آراستگی»، «آنچه امر بدان قائم باشد و مایه آن» و «هر چیزی که امری بدان قائم باشد و پایه آن بود» (دهخدا، ۱۳۷۷، ذیل واژه نظام). واژه «انتخابات» به معنای «جریان رسمی انتخاب کردن اشخاص برای احراز مقام یا منصبی در جامعه از طریق آرای عمومی» و یا «گزینش زمامداران و نمایندگان برای مجلس قانونگذاری توسط مردم» است (عمید زنجانی و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۳۶۷). نظام انتخاباتی نظامی است که آراء را به مناصب و پست‌های سیاسی تبدیل می‌کند و مهم‌ترین مباحث آن شامل: فرمول انتخاباتی، وزن عددی حوزه‌های انتخاباتی و ساختار برگه رأی می‌شود (بشیریه، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۱۵۶). از سوی دیگر، نظام انتخاباتی بسته به هدف آن به اتخاذ شیوه‌ای که نتایج آن در نهایت به بهترین وجه منعکس‌کننده گرایش‌های شهروندان رأی‌دهنده باشد، معنا می‌یابد (قاضی، ۱۳۷۲، ص ۷۲۸).

۲-۳. طرح علامه

علامه مصباح یزدی در کتاب «حقوق و سیاست در قرآن» طرح و سازوکار پیشنهادی را با توجه به فلسفه حکومت اسلامی و مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران و با هدف ایجاد رویه‌ای مناسب جهت مشارکت عاقلانه مردم و انتخاب افراد شایسته برای منصب‌ها و جایگاه‌های سیاسی در نظر می‌گیرد. این طرح نو، یک نظام انتخاباتی را پیشنهاد می‌دهد که در آن مردم با دسته‌بندی‌های تخصصی و متناسب با حرفه خود، افرادی را که دارای مهارت‌های بالا در آن زمینه هستند، انتخاب می‌کنند و این انتخاب از سطح محلات شروع و تا بالاترین تقسیم‌بندی‌های جغرافیایی ادامه پیدا می‌کند. براساس این طرح، باید مراحل ذیل را به

ترتیب پیمود:

در مرحله اول در هر ده شهر و منطقه از همه مردم خواسته شود که افراد صالحی را که می‌شناسند، معرفی کنند. هرکس افرادی را که صالح یافته است، به مرکزی معرفی می‌کند. بدین ترتیب گروهی از صالحان شهر شناخته می‌شوند. در مرحله دوم، کسانی که عدالت‌شان به وسیله شیاع مردم و یقینی که از این شیاع حاصل می‌آید، معلوم شده است، سایر عدول شهر را که گمنامند و کسی آنان را معرفی نکرده است، می‌شناسانند. بدین‌سان مجمعی از همه عدول شهر تشکیل می‌شود. در مرحله سوم، مردم عادل شهر براساس دانش، تخصص و کارایی طبقه‌بندی می‌شوند. به این ترتیب مجمع عدول شهر به چند انجمن فرعی تقسیم می‌گردد. در مرحله چهارم، اعضای هر انجمن با توجه به تخصص و مهارت خود درجه‌بندی می‌شوند. به عنوان مثال، انجمن فرهنگیان - که شامل همه فرهنگیان عادل شهر می‌شود - اعضای خود را براساس دانش و کارایی آن‌ها رتبه‌بندی می‌کند. آن دسته از اعضای کانون فرهنگیان که شایستگی تصدی پست‌ها را دارند، به این مشاغل گماشته شده و در شهر خود خدمت می‌کنند. اما اعضای انجمنی که بیش از این حدود باشند و صلاحیت احراز سمت‌هایی را داشته باشند که مورد نیاز شهرشان نیست، به مرکز استان اعزام می‌شوند. به این ترتیب از هر یک از شهرستان‌های استان گروهی از تحصیلکردگان که دانشی فراتر از نیاز شهر خود دارند، به سمت مرکز استان حرکت می‌کنند. این گروه‌ها در مرکز استان گرد هم می‌آیند و گروه بزرگ‌تری را تشکیل می‌دهند. این گروه بزرگ دوباره افراد خود را براساس میزان دانش و کارایی رتبه‌بندی می‌کند. تعدادی از این افراد برای تصدی پست‌های اداره کل آموزش و پرورش و کار در مرکز استان خود انتخاب و منصوب می‌شوند. اما افراد دیگری که دانش و کارایی بیشتری دارند و می‌توانند مسئولین و سمت‌هایی را که در مرکز استان‌شان وجود ندارد، برعهده بگیرند، به مرکز کشور اعزام می‌شوند. از مجموع گروه‌های فرهنگی که از استان‌های مختلف به مرکز آمده‌اند، گروه بزرگ‌تری ایجاد می‌شود. افراد این گروه نیز درجه‌بندی می‌شوند و تعدادی از آنان به سمت‌های مختلف در وزارت در مرکز منصوب می‌شوند و در آن وزارتخانه شروع به کار می‌کنند و بقیه - که آگاه‌ترین، کارآمدترین، عادل‌ترین و با تقواترین مریبان در کشور هستند - به عنوان مشاور رهبری در امور فرهنگی کشور منصوب می‌شوند. کسانی که مشاور رهبری در امور فرهنگی هستند، شورا تشکیل می‌دهند. کار این شورا آن است که به تدریج کلیه قوانین و مقررات مورد نیاز در آموزش و پرورش کل کشور را وضع و تصویب کند و برای احراز مشروعیت، به امضای رهبری برساند. سایر اصناف و اقشار نیز همه این امور را انجام می‌دهند و همه این مراحل را عملی می‌کنند. در میان اقشار مختلف جامعه، یکی قشر روحانی است که آنها هم به همان روشی که در بالا ذکر شد، عمل می‌کنند. جامعه روحانیون، آگاه‌ترین اعضای خود را به مرکز استان اعزام می‌کند. روحانیون برجسته‌ای که از شهرهای مختلف به مرکز استان آمده‌اند، آگاه‌ترین افراد را از بین خود به مرکز کشور می‌فرستند. به این ترتیب در مرکز کشور، جمعی

از آگاه‌ترین و خبره‌ترین روحانیون و فقهای کشور گرد هم می‌آیند و «شورای خبرگان» را ایجاد می‌کنند. به هر حال مجلس خبرگان در بدو کار و قبل از هر امر دیگری از بین خود، فردی را برمی‌گزیند که واجد صلاحیت شرایط به عنوان «رهبر» برای امور فوق‌الذکر باشد. گروهی دیگر از نمایندگان مجلس خبرگان رهبری که با مصالح جامعه اسلامی و راه و روش قانونگذاری آشنایی بیشتری دارند، «شورای نگهبان» را تشکیل می‌دهند. این شورا بر کار چندین شورای دیگر که به عنوان مشاور رهبر در امور مختلف جامعه عمل می‌کنند، نظارت خواهد داشت. هر یک از چندین شورا که مشاور رهبری محسوب می‌شوند، مانند شورای فرهنگی، شورای دفاع و جنگ، شورای امور قضایی و... در حوزه تخصصی خود قوانین و مقررات را تصویب می‌کنند. کار «شورای نگهبان» بررسی مصوبات هر یک از شوراهای مذکور از نظر اسلام است، تا با مبانی فقهی مغایرت نداشته باشد. مانند کاری که «شورای نگهبان» جمهوری اسلامی ایران در مورد مصوبات «مجلس شورای اسلامی» انجام می‌دهد (مصباح یزدی، ۱۳۹۲، ص ۲۴۶).

۴-۴. الگوی نقد طرح علامه

نقدهای سازنده عموماً در شکل پیشنهادی برای بهبود، مطرح می‌شوند. این نوع نقد، توجه را به این مسئله جلب می‌کند که چطور یک مشکل مشخص را می‌توان حل کرد؟ یا چطور می‌توان آن را بهتر حل کرد. نقد سازنده که با بی‌طرفی و انصاف منتقد متخصص انجام می‌پذیرد، ضمن برشمردن نقاط قوت و برجستگی‌های آن، ضعف‌ها را گوشزد و راه‌های تقویت و رشد را نشان می‌دهد (دردی، ۱۳۹۳، ص ۲۲۱). الگوی نقد طرح علامه هم در این پژوهش، از نوع نقد سازنده است که طرح را هم به صورت برون‌گفتمانی از طریق مقایسه با معیارهای مطلوب نظام انتخاباتی در دیدگاه پژوهشگران جهانی این علم، مورد بررسی قرار داده و هم به صورت درون‌گفتمانی در پرتو حکمرانی مردم‌سالاری اسلامی از رهگذر قوانین موضوعه ایران و همچنین نظام تعیین حاکم در جمهوری اسلامی، یعنی انتخابات مستقیم و غیرمستقیم مورد تدقیق قرار می‌دهد.

۴-۵. معیارهای مطلوب نظام انتخاباتی

از جمله مهم‌ترین معیارهای یک نظام انتخاباتی مطلوب آن است که ورود افراد صالح و شایسته به نهاد انتخاباتی را هرچه بیشتر امکان‌پذیر سازد. شایسته‌گزینی بدین معناست که فردی کرسی کارگزاری را تصاحب کند که تخصص، مهارت و تعهد لازم را نسبت به نهاد نمایندگی و اهداف آن داشته باشد و در نتیجه از ورود افراد فاقد تخصص و تعهد و افرادی که فقط دارای شهرت یا توان مالی هستند، جلوگیری شود. در این صورت، نهاد نمایندگی قادر خواهد بود کارویژه‌های خود را به گونه‌ی مناسب‌تری به انجام برساند و آرمان‌های مد نظر را محقق سازد. نظام انتخاباتی مطلوب، شناسایی نامزدهای اصلح را امکان‌پذیر و تسهیل می‌کند و از عوام‌فریبی و ایجاد هیجان‌ات نامعقول میان شهروندان جلوگیری می‌کند.

شایسته‌گزینی به‌ویژه در نظام‌های مکتبی و ارزشی همچون جمهوری اسلامی ایران اهمیتی دوچندان دارد؛ زیرا به تصریح مقدمه قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، هدف اصلی حکومت، رشد دادن انسان در حرکت به سوی نظام الهی است و بر همین اساس، صالحان عهده‌دار حکومت و اداره مملکت معرفی شده‌اند. از همین‌رو نیز در قوانین انتخاباتی ایران علاوه بر پیش‌بینی برخی شرایط عینی برای نامزدهای انتخاباتی نظیر سن و تابعیت، نامزدی انتخابات مشروط به برخورداری از برخی شروط کیفی مثل تعیین دقیق معیارها، شاخص‌ها و شرایط عمومی و اختصاصی داوطلبان نیز شده است، تا به مدد چنین گزینشی ارزش‌ها و آرمان‌های پیش‌گفته امکان تحقق بیشتری داشته باشد. این معیار مهم در سیاست‌های کلی انتخابات، ابلاغی مقام معظم رهبری در تاریخ ۱۳۹۵/۷/۲۴ نیز به تصریح آمده و بر آن تأکید شده است. بنابراین، تضمین شایسته‌گزینی نیازمند آن است که تمامی ابعاد و مولفه‌های گوناگون دخیل در نظام انتخاباتی با دقت نظری عمیق و با توجه لازم به همه این ابعاد طراحی، یا بازطراحی شود، تا افراد توانمند و شایسته، امکان بیشتری برای ورود به نهاد نمایندگی بیابند (منصوریان، ۱۳۹۶، ص ۶۱).

برخی معیارهای مطلوب هم با واکاوی در نظام‌های انتخاباتی موجود در جهان به دست آمده است که عبارتند از: احتساب اقلیت‌های مذهبی، مشارکت زیاد مردم در انتخابات، مد نظر قرار دادن کرسی احزاب مختلف، ترویج نظام چندحزبی، رقابت‌های سیاسی با کیفیت بهتر، مقاومت در برابر افراط‌گرایی، انتخابات رقابتی، سهولت اجرا و اداره انتخابات، نمایندگی منصفانه از نظر جنسیت، مدیریت مؤثر تش‌ها، لزوم اولویت‌بندی معیارها، نمایندگی جغرافیایی، وجود گزینه‌های کافی برای رأی‌دهندگان، رابطه نزدیک میان نمایندگان و حوزه‌های انتخاباتی، رقابت سیاسی بر مبنای اخلاق و عمل، مقاومت در برابر تقلب و دستکاری سیاسی، کاهش آراء بی‌اثر و افزایش آراء مؤثر، و وجود کمترین واسطه میان مردم و انتخاب آن‌ها (ایمی، ۱۳۹۶، ص ۴۱).

۲-۶. جایگاه مردم در نظام جمهوری اسلامی و طرح علامه

در خصوص جایگاه مردم در نظام اسلامی، یکی از بارزترین نمونه‌هایی که می‌توان به عنوان شاهد مثال ذکر کرد، آیه ۲۵ سوره حدید است که هدف از فرستادن پیامبران و انزال کتاب و میزان را به این صورت بیان کرده که مردم به عدل قیام کنند و از این‌رو، مهم این است که مردم چنان ساخته شوند که خود مجری عدالت گردند و این راه را با پای خویش بپویند. در مورد جایگاه مردم در نظام اسلامی و چرایی مراجعه به آرای عمومی برای استقرار نظام اسلامی سه دیدگاه وجود دارد: تصور اول اینکه، بدون رأی ملت، استقرار نظام جمهوری اسلامی فاقد اعتبار شرعی است و به عبارت دیگر، رأی ملت در فرآیند، به جمهوری اسلامی مشروعیت می‌دهد و بدون این رأی، جمهوری اسلامی مشروع نیست و امام خمینی نظرشان این بود که علاوه بر راهپیمایی‌ها و اعلام عمومی، مردم رأی بدهند و اکثریت رأی مردم معتبر می‌باشد. طبق این نظر، رأی ملت، موضوعیت پیدا کرده و مبنای مشروعیت جمهوری اسلامی خواهد بود. تصور دوم

اینکه، اعتبار شرعی جمهوری اسلامی و استقرار نظام، به رأی مردم بستگی نداشته، بلکه مشروعیت آن منوط به نظر ولی فقیه است. اما در عمل، چون تحقق خارجی و در مقام واقع، حکومت بدون رأی ملت و بدون پشتوانه و نظر ملت، ممکن نیست، یا نظام ممکن است پشتوانه مردمی را از دست بدهد. امام مراجعه به رأی ملت را برای استقرار جمهوری اسلامی لازم می‌دانستند. مطابق این نظر، رأی ملت طریقت پیدا می‌کند، نه موضوعیت؛ و راهی برای استقرار و تحقق جمهوری اسلامی است. تصور سوم هم اینکه، هم ولایت ولی و هم رأی ملت، جزء علت ناقصه تحقق مشروعیت تلقی شده و در کنار یکدیگر مشروعیت نظام را تأمین می‌کنند. به بیان دیگر، اعتبار نظام جمهوری اسلامی از لحاظ شرعی، به ولایت فقیه و رأی مردم بستگی خواهد داشت. برای فهم نظر برگزیده، لازم است مسأله رأی و نظر مردم با توجه به کتاب و سنت و سیره متشرعه و مسلمات فقهی مورد بررسی قرار گیرد. به عنوان مقدمه، باید متذکر شد که دولت مدرن و مفاهیمی از قبیل صندوق انتخابات و رأی و رفراندوم، ناشی از الزامات و اثرات آن، نه تنها در صدر اسلام، بلکه در دولت‌های متأخر نیز مفاهیم شناخته شده‌ای نبوده است. از این رو نمی‌توان به صرف تشابه در برخی الفاظ، اقتضانات عصر جدید و مفاهیم حکومت‌های جدید را بدون ضابطه با مفاهیم صدر اسلام و زمان ائمه (ع) یکسان تلقی کرد. به عنوان نمونه، عده‌ای سعی کردند مسأله بیعت را با مفهوم رأی و مراجعه به نظر مردم یکسان تلقی کنند، در حالی که بیعت اعلام وفاداری است و نسبت به کسی صورت می‌پذیرد که قبلاً انتخاب وی صورت گرفته است، اما در انتخابات مردم با رأی خود، فردی را به عنوان نماینده انتخاب می‌کنند و او با رأی مردم انتخاب می‌شود. اما اگر از واژه‌های رأی و رفراندوم فاصله بگیریم و به مفاهیمی همچون مراجعه به نظر مردم و مراجعه ولی امر و حاکم مسلمین به نظر مردم تبدیل کنیم، می‌توان نمونه‌هایی را در کتاب و سنت و سیره معصومین و نیز سیره متشرعه پیدا کرد. بنابراین، ماهیت اقدام امام خمینی در فراخوانی مردم به رأی به جمهوری اسلامی این بود که مردم اعلام کنند در عرصه سیاسی و اجتماعی نیز دستورات اسلام را به عنوان فصل الخطاب می‌پذیرند و نسبت به آن وفادار خواهند بود. علاوه بر این، با وجود راهپیمایی‌های متعدد مردم در اعلام وفاداری به تعالیم اسلامی و شعار رسمی «استقلال، آزادی، جمهوری اسلامی»، علت اصرار امام به برگزاری یک رفراندوم در قالب مشخص و به نحو مجزاً، هم تأکیدی در کنار شعارهای اعلام شده بود و هم اینکه از آنجایی که انسان موجودی آزاد و مختار و مسئول است، امام می‌خواستند مسئولیت مردم نسبت به قبول اسلام در زندگی اجتماعی در قالب رأی که روشی معمول و متعارف برای اظهار نظر در عصر حاضر است، معلوم شود؛ چرا که عدم اکراه در پذیرش دین هم، در عرصه فردی است، مانند اینکه نمی‌توان کسی را مجبور به نماز خواندن کرد و در صورت اجبار، عمل وی فاقد ارزش خواهد بود و هم در عرصه اجتماعی، که مردم تکویناً می‌توانند سکولار زندگی کنند، هرچند که تشریحاً مورد عقاب قرار خواهند گرفت و می‌توانند حضور دین و دستورات دینی را در عرصه سیاسی و اجتماعی آزادانه انتخاب

کنند. این اعتقاد امام به حضور مردم در عرصه حکومت در جای جای قانون اساسی نیز توسط تدوین‌کنندگان آن، که عمدتاً شاگردان مشرب فکری ایشان بودند، منعکس شده است. به عنوان مثال، در مقدمه قانون اساسی بعد از اشاره به اهداف و جهت‌گیری‌ها، قانون مکلف شده که زمینه مشارکت مردم را در تصمیم‌گیری‌های سیاسی و سرنوشت‌ساز فراهم آورد تا در مسیر تکامل انسان، هر فردی خود دست‌اندرکار و مسئول رشد و ارتقاء و رهبری گردد که این، همان تحقق حکومت مستضعفین در زمین خواهد بود. بنابراین، می‌توان گفت که مطلوب شارع مقدس، اجرای اسلام و آن نیز مستلزم قدرت است و از آنجایی که قدرت با امر و نهی همراه است و این امر و نهی نیز باید مورد اطاعت قرار گیرد تا قدرت معنا پیدا کند، لذا، نیاز به عنصر سومی به نام وفاداری است. از این‌رو تمامی حکومت‌ها در تلاش برای تأمین این رکن سوم هستند. در حکومت‌های لائیک و سکولار، مبنای مشروعیت دولت را عناوینی مانند قرارداد اجتماعی و... بیان می‌کنند و در حکومت‌های مبتنی بر دین، حاکمان در تلاش برای بیان مشروعیت الهی خویش هستند. آنچه اقدامات این حکومت‌ها را از یکدیگر متمایز می‌سازد، صدق و کذب ایشان در ادعای مشروعیت و به تبع، انگیزه آنان از کسب قدرت است. لذا، هرچند ممکن است برخی اقدامات حاکمان مشابه هم بوده باشد، اما انگیزه اقدام و مبنای مدعا، نکته اساسی در ارزش‌گذاری اقدامات ایشان است. علت اصلی اینکه حکومت‌ها به دنبال جلب نظر مردم با ابزارهای متعددی هستند، همین است که اعمال قدرت جز با پذیرش مردم امکان‌پذیر نیست. لذا، در تعالیم الهی نیز حضور مردم، رکن بسیار مهمی برای اجرای احکام شریعت بیان شده است. در خصوص اینکه هرچند نسل اول انقلاب خواهان حکومت اسلامی بوده‌اند، اما چه لزومی دارد که نسل‌های آینده نیز به انتخاب آنان ملتزم باشند؟ باید گفت: اگر رأی مردم، مبنای مشروعیت نظام اسلامی بود، لذا، با تغییر هر نسل، لازم بود که نسل جدید حکومت، مطلوب خود را انتخاب کند. در حالی که ماهیت رأی و حضور مردم در نظام اسلامی، بسط‌یاد حاکم جهت اجرای احکام شریعت و زمینه برای اعمال ولایت است، علاوه‌بر اینکه حضور مردم در انتخابات در چارچوب قانون اساسی نظام اسلامی، پذیرش نظام مستقر است (کعبی نسب، ۱۳۹۴، ص ۵۱-۳۹).

مطابق با دیدگاه علامه مصباح، قید جمهوریت نظام در نظام سیاسی اسلام اینگونه تفسیر می‌شود که: «اصطلاح جمهوری در فلسفه سیاسی مفهومی متعین، ثابت و غیرقابل تغییر ندارد. نباید گمان کرد جمهوری شکل خاصی از حکومت است، تا نظام جمهوری اسلامی ایران همان شکل را تقلید کند. مردم نظامی را برگزینند که شکل و خصوصیات آن متناسب با موازین اسلامی و دیدگاه‌های دینی درباره حکومت است و براساس مصالحی که باید در اوضاع متغیر زمان مورد توجه قرار گیرد، تعیین می‌شود» (مصباح یزدی، ۱۳۹۹، ج ۵، ص ۳۶). افزون‌بر آن، نقش مردم در حکومت اسلامی، صرفاً تحقق و فعلیت بخشیدن به آن نیست، بلکه در ارائه دیدگاه‌های مشورتی به حاکمان و نظارت همگانی و همه‌جانبه

بر آن‌ها، نقش مهم و اساسی ایفا می‌کنند. مردم حق دارند و بلکه مکلف‌اند بر عملکرد مسئولان نظارت داشته باشند و دیدگاه‌ها و نظرات انتقادی و اصلاحی خود را بر حاکمان عرضه کنند. از نظر علامه مصباح، نقش نظارتی مردم در حکومت اسلامی، گاهی در قالب امر به معروف و نهی از منکر محقق می‌گردد. در الگوی حکومتی مردم‌سالاری دینی، مشارکت آگاهانه مردم است که می‌تواند مانع از انحرافات مختلف در یک نظام سیاسی گردد و موجب می‌شود در شرایطی یکسان، افرادی که با رعایت هنجارها و ارزش‌های اسلامی و قانونی، خود را در معرض انتخاب مردم قرار داده‌اند، انتخاب شوند. در هر دوره هم این فرصت برای مردم به وجود می‌آید که عملکرد افراد را بررسی کنند و آن‌هایی را که دارای بینش صحیح و کمترین آسیب‌پذیری هستند، برگزینند. این مشارکت جدی مردم در طرح علامه با آن معرفی عدول به وضوح دیده می‌شود. بنابر این مطالب، نقش جدی و تعیین‌کننده مردم، صرف‌نظر از نقش مشورتی آنان در چارچوب نظام جمهوری اسلامی ایران و طرح علامه مشهود است؛ به گونه‌ای که حتی جمهوری بودن نظام ما در قانون اساسی غیرقابل بازنگری است. طرح علامه نیز به عنوان یک نظام انتخاباتی، با مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران تعارض و منعی ندارد، بلکه سازگار نیز می‌باشد، اما با پذیرش قابلیت اجرایی شدن این طرح، ضروری است با رعایت ضوابط و شرایط جمهوری اسلامی، حدود و قلمرو آن مشخص شده و بستری مناسب با شرایط فعلی تعریف گردند. گزاره قبل، از بیانات شخص علامه در کتاب «مشکات» هم استنباط می‌شود که بیان داشته‌اند: «اینگونه انتخاب از سوی مردم (انتخاب متخصصان متعهد) کار مشکلی نیست، اما انتخاب اصلح و اعلم از میان آن همه خبره و متخصص با رأی اکثر، کاری دقیق و تخصصی است. اگر در انتخابات ریاست جمهوری و نیز تمام انتخابات دیگر، چنین روشی پیاده شود، به نظر ما اصلح است و اگر بتوانیم یک نظام انتخاباتی پیاده کنیم که به تدریج متخصصان شناسایی شوند و اصلح‌شان انتخاب گردد، بسیار مناسب است. در همه جا می‌توانیم این کار را بکنیم؛ حتی برای انتخاب همه مسئولین کشور، این کار شدنی است، اما در اوضاع و احوالی که ما زندگی می‌کنیم، خصوصاً که فرهنگ غربی در جامعه ما نفوذ کرده، تغییر روش انتخابات مشکل است. البته در کشور ما یک چشم‌ناظر، بینا و فوق‌ریاست جمهوری و نهادهای دیگر است که ما بیشتر به آن اهتمام داریم که تا حدود زیادی مشکلات انتخابات به شیوه غربی را رفع می‌کند؛ یعنی اگر در مراتب پایین‌تر اشتباهی واقع شود، به سبب نظارت آن مقام بالاتر، چندان مهم نیست. براساس اصول اسلامی، صحیح‌تر این است که انتخاب سایر مقامات نیز چند مرحله‌ای باشد و هرکس واقعاً در موضوعی شهادت دهد که صلاحیت تشخیص آن را دارد و در موضوعی که صلاحیت و تخصص ندارد، شهادت و رأی ندهد. در این صورت قطعاً مصالح جامعه بهتر تأمین می‌شود و از هر جهت نیز عقلایی است و با موازین شرعی بیشتر مطابق است، ولی این کار نسبتاً سخت است و در حال حاضر، جامعه ما آمادگی اجرای آن را ندارد» (مصباح یزدی، ۱۳۹۹، ج ۵، ص ۱۲۶-۱۲۷).

۲-۷. گفتمان مبنایی طرح علامه

مشارکت عمومی و نقش مردم در تعیین سرنوشت خود در سنت و سیره معصومین دارای اهمیت فراوان است. از دیدگاه فقیهان هم حکومت براساس مشورت، مشارکت مردم و آرای عمومی شان بنا می‌شود و اگر حکومتی بر مردم تحمیل گردد، آن حکومت، اسلامی نخواهد بود و همچنین در بیان ضوابط حکومت مطلوب و مورد نظر خود، مشارکت عمومی مردم در تعیین سرنوشت خود را بسیار موثر برمی‌شمارند. در قانون اساسی نیز انتخابات و مشارکت سیاسی به عنوان یکی از مولفه‌های نظام سیاسی اسلام مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته و آن را به عنوان یکی از اهرم‌های مشارکت عمومی مردم و حضور ایشان در تعیین سرنوشت سیاسی، فرهنگی و اجتماعی خود در چندین اصل از قانون اساسی از جمله بند هشتم اصل سوم قانون اساسی مورد توجه قرار گرفته است. از طرفی، از نمودهای مهم آزادی و از حقوق اساسی، مشارکت در تعیین سرنوشت خود به خصوص عرصه انتخابات است. مشارکت مردمی در شکل‌گیری سامانه نظام سیاسی و اداره آن، امری مسلم و اجتناب‌ناپذیر است و اساساً بدون مشارکت عمومی و مردمی، توسعه، رشد و تعالی یک کشور امکان‌پذیر نیست. از بُعد اجتماعی نیز وحدت و همبستگی عمومی، نقش بسزایی در تثبیت هر نظام اجتماعی دارد. چراکه جوامع بشری، تنها در سایه همبستگی اجتماعی می‌توانند به روابط و تعاملات روزمره زندگی خویش پردازند، زبان یکدیگر را درک کنند، واکنش‌های دیگران را پیش‌بینی نمایند و برای آینده زندگی خود برنامه داشته باشند. از این رو ملتی که دارای همبستگی اجتماعی و مشارکت عمومی است، از وحدت، یکدلی، یک‌رنگی و همدلی بهره می‌برد و به راحتی با مشارکت عمومی شهروندان خویش به اهداف متعالی نظام خویش دست خواهد یافت. اهمیت مشارکت عمومی در نظام حقوقی اسلام به اندازه‌ای است که ولی امر مسلمین و حاکم اسلامی با مشارکت عمومی، مقبولیت پیدا می‌کند. مردم در فعلیت بخشیدن ولایت و به طور کلی، کارآمد شدن ولایت ولی مشروع، نقش دارند. لذا، باید میان مشروعیت و مقبولیت، تفکیک قائل شد. مراد از مقبولیت، پذیرش و التزام عملی و همکاری با رهبر است و در منابع اسلامی از آن با عناوینی چون «رضی المسلمین» یاد شده است. این عنصر تنها در ثمر بخشیدن ولایت رهبر و کارآمدی آن تاثیر دارد، نه در ایجاد اعتبار و مشروعیت. پذیرش مردم تنها در مرحله اثبات ولایت او موثر است، نه در ثبوت آن. یعنی همان‌طور که فقیه جامع‌الشرایط، متصدی امر افتاء است و فتوای او حجّت، خواه کسی مرجعیت و مجتهد بودن او را بپذیرد یا نپذیرد و خواه به فتاوی او عمل کند یا عمل نکند، ولایت او بر اداره امور امت اسلامی نیز اینگونه است. یعنی اصل مقام که از سوی شارع مقدس اعطاء شده است، محفوظ است. ولی آثار خارجی آن منوط به اقبال مردم است. اگر مردم، ولایت او را بپذیرا شوند، ولایت او فعلیت یافته و به منصفه ظهور می‌رسد، وگرنه در مرحله بالقوه است. در این باره آیت‌الله جوادی آملی می‌فرماید: «نقش مردم در مقام فعلیت بخشیدن به حکومت اسلامی موثر است و در واقع مردم در مقام مقبولیت،

عینیت بخشی و کارآمدی به حکومت اسلامی نقش اساسی دارد. این امر، از آن رو که حاکمیت دین در جامعه اسلامی، نیازمند حضور مردم و اتحاد مردم بر محور حق است، مردم به وسیله قبول دین در گام اول و پذیرش ولایت الهی در گام بعد، موجبات اجرای دستورات الهی و حاکمیت اسلام در جامعه را پدید می آورند. بنابراین، اگر مردم در عرصه حکومت وارد نشوند، حق امام معصوم نیز در تحقق حکومت اسلامی ادا نخواهد شد و در نهایت حکومت اسلامی هیچ گاه بدون خواست و اراده مردم محقق نمی شود» (کعبی نسب، ۱۳۹۴، ص ۳۱۹-۲۹۱). پس از پیروزی انقلاب اسلامی و با تدوین قانون اساسی، از جمله اصول مهمی که در فصل اول و قسمت اصول کلی جای گرفت، اصل پنجم بود که به تبیین ولایت فقیه با افق تشکیل نظام امت و امامت پرداخت. از این رو یکی از نقاط عطف طرح و بسط ولایت فقیه، تدوین اصل پنجم قانون اساسی بود که در ادامه دوره محوریت ولایت فقیه در عرصه حکمرانی جای می گیرد. مردم مسلمان، حق تقنین از نوع تشریحی را ندارند، بلکه تکویناً دارای آن می باشند. طرح علامه مصباح نیز مبتنی بر ولایت فقیه نصبی است و اساساً متممی بر نظریه ولایت فقیه و ملاحظات اضافی و الحاقی است و نه طرحی جامع و مانع. علامه پیشنهاد برای وضعیت ایده آل را مطرح کرده اند، نه وضعیت موجود. پس، مطالبه جزئیات از ماهیت طرح، خالی از اشکال نیست.

۳. ارزیابی طرح علامه

برای بررسی هر نظام انتخاباتی و مقایسه آن با دیگر نظام های انتخاباتی، لازم است شناخت کافی از امتیازات و چالش های آن طرح وجود داشته باشد و هر یک از این امتیازات و چالش ها به تفصیل مورد بررسی قرار گیرند.

۳-۱. امتیازات طرح

۳-۱-۱. حاکمیت اکثریت

همه نظام های انتخاباتی نمی توانند به خوبی حاکمیت اکثریت را تضمین کنند. برای مثال، برخی نظام ها به یک نامزد اجازه می دهند تا با حمایت کمتر از اکثریت مطلق، مقام مورد نظر را تصدی کند. در مقابل، برخی نظام های دیگر دقیقاً با این هدف طراحی شده اند که نامزد برنده و اکثریت حاضر در مجلس، متکی به حمایت اکثریت رأی دهندگان باشند (ایمی، ۱۳۹۶، ص ۴۳). طرح علامه نیز حاکمیت اکثریت را به دنبال دارد. اولین دلیل آن است که در این نوع انتخابات، نامزد انتخاباتی از پیش تعیین شده وجود ندارد و مردم خودشان کسی را که به عنوان شخص صالح و شایسته می شناسند (افراد صالح قطعاً تعداد کمتری دارند)، انتخاب می کنند و این باعث می شود اکثریت مردم در سطح محلات خودشان، این احساس را داشته باشند که ممکن است جزو افراد منتخب باشند. دلیل دوم نیز این است که در سطوح بالاتر، مردم در

هر جایگاه و مسئولیت، یک نماینده از استان خودشان دارند که این موضوع نیز نشان‌دهنده احترام به حاکمیت اکثریت مردم است.

۳-۱-۲. نمایندگی جغرافیایی

بسیاری از رأی‌دهندگان خواهان حضور نماینده‌ای هستند که محل آن‌ها را نمایندگی کند: منطقه (شهری)، شهر و یا شهرستان. تا حدی این رویکرد مطلوب است؛ زیرا برخی ملاحظات سیاسی در مواردی تنها مختص یک منطقه جغرافیایی است. به عنوان مثال، مناطق روستایی و شهری ممکن است مسائل متفاوتی از جهت سیاست‌گذاری داشته باشند. برخی مناطق شهری ممکن است در مقایسه با مناطق دیگر، مشکلات بیشتری از نظر نرخ جرم داشته باشند. وجود نماینده‌ای که در مقابل این مناطق پاسخگو باشد، تضمین می‌کند که خواسته‌های محلی در نهادهای حکومتی مطرح می‌شود. نظام‌های انتخاباتی می‌توانند تأثیر بسیار زیادی بر میزان نمایندگی جغرافیایی یا محلی داشته باشند. تعداد کمی از نظام‌های انتخاباتی به طور کامل این موضوع را نادیده می‌گیرند، اما سایر نظام‌ها تأکید بیشتری بر این امر داشته و به همین دلیل، جهت تقویت این اصل، از حوزه‌های انتخاباتی کوچک‌تر استفاده می‌کنند (همان، ص ۴۴). اینکه گفته شود عدول در منطقه‌ای نیست و فقدان عدول مانع انتخابات است، بدین شکل مرتفع می‌شود که معیار عدالت در محله قطعاً با شدت و ضعف وجود دارد، اما اصل وجود فردی که دارای اوصاف است، رد شدنی نیست. محله‌محور بودن طرح ناظر به محل سکونت انتخاب‌کنندگان و انتخاب شونده‌گان، توأمان است.

۳-۱-۳. رابطه نزدیک میان نمایندگان و حوزه‌های انتخاباتی

همه نظام‌های انتخاباتی ادعا دارند که این رابطه را تقویت می‌کنند، اما آن را به طرق مختلف انجام می‌دهند. برخی نظام‌ها از حوزه‌های جغرافیایی کوچک‌تر استفاده می‌کنند که در آن رأی‌دهندگان و مقامات به راحتی در تماس با هم هستند. برخی دیگر، از مناطق بزرگ‌تر چندعضوی استفاده می‌کنند که در آن، اغلب رأی‌دهندگان یک نماینده دارند که نسبت به دغدغه‌های خاص سیاسی آنان همدلی بیشتری داشته و رأی‌دهندگان نیز برای تماس با آن‌ها احساس راحتی می‌کنند (همان، ص ۵۰).

طرح علامه در این موضوع مؤثر به نظر می‌رسد بدین شرح که فاصله میان نماینده و مردمی که او را انتخاب کرده‌اند، به کوچکی یک محله است و انتخابات در جغرافیای کوچک برگزار می‌شود و نماینده با مردم ارتباط بسیار نزدیکی دارد. این موضوع باعث می‌شود مردم بتوانند با نماینده خود دیدار کنند و مطالبات محلی خود را از او بخواهند و در آخر به راحتی عملکرد او را مورد ارزیابی قرار دهند. این مورد همان روح حکمرانی عادلانه است که در انتخاب‌شونده‌گان برای ارتباط بیشتر با مردم، مسئولیت ایجاد می‌کند.

۳-۱-۴. وجود گزینه‌های کافی برای رأی‌دهندگان

در نظام‌های انتخاباتی موجود در جهان، اغلب مردم این گلایه را دارند که در روز انتخابات، با گزینه‌های واقعی مواجه نیستند. برخی افراد به طور معمول میان نامزدهای موجود تفاوت چندانی مشاهده نمی‌کنند و برخی دیگر نیز حضور نامزدهای مستقل‌تر و یا وابسته به طیف‌های دیگر را ترجیح می‌دهند. هنگامی که رأی‌دهندگان با گزینه‌های کافی برای انتخاب مواجه نباشند، اغلب در فرآیند انتخابات شرکت نکرده و مقامات منتخب را نمی‌توان نماینده آن‌ها قلمداد کرد. طرح انتخاباتی علامه از این حیث مطلوب محسوب می‌شود. در این طرح همه مردم بالقوه می‌توانند جزئی از گزینه‌های انتخاب مردم دیگر باشند. به‌واقع، در این طرح همه مردم نامزدهای انتخاباتی هستند و نامزدها محدود به افراد خاص از پیش تعیین شده‌ای نیستند. بنابراین، هر شخص صالح می‌تواند انتظار داشته باشد که به عنوان نماینده مردم خود انتخاب شود. در این طرح، خود مردم هستند که نامزد شدن افراد دیگر را تعیین می‌کنند. این موضوع در فعالیت مداوم تمام اقشار جامعه تأثیر مثبت دارد و می‌تواند میزان مشارکت عمومی را نیز در جامعه بالاتر ببرد و نمودی از تبلور عدالت و مردم‌سالاری حقیقی در سطح جامعه باشد.

۳-۱-۵. رقابت سیاسی بر مبنای اخلاق و عمل

نظام انتخاباتی می‌تواند بر نحوه رقابت سیاست‌مداران جهت تصدی مناصب تأثیرگذار باشد. در اکثر نظام‌های انتخاباتی جهان، رأی‌دهندگان اغلب نسبت به کیفیت پایین رقابت‌ها شکوه و گلایه می‌کنند؛ رقابت‌هایی که در آن‌ها به جای بحث بر سر مسائل، بیشتر به لجن‌مال کردن طرف مقابل پرداخته می‌شود. رقابت‌هایی که به جای تمرکز بر خط‌مشی‌ها و سیاست‌ها، بیشتر مبتنی بر حملات شخصی است، رأی‌دهندگان را از صندوق‌ها دور کرده و موجب افزایش بدبینی آنان نسبت به انتخابات و به طور کلی سیاست می‌شود. به‌علاوه، چنین رقابتی، کار را برای رأی‌دهندگان برای انجام یک انتخاب هوشمندانه و آگاهانه میان نامزدها سخت‌تر می‌کند. یکی از بزرگ‌ترین چالش‌های نظام‌های انتخاباتی موجود این است که رقبا در رقابت با یکدیگر فضای اخلاقی نامناسب و رقابت ناسالمی را به وجود می‌آورند. این موضوع سبب ایجاد دودستگی در جامعه و ایجاد اختلافات عمیق در رئوس مسئولیت‌های کشور می‌شود که آثار زیان‌باری بر اداره جامعه دارد. اما در طرح علامه می‌توان پیش‌بینی کرد که این موضوع به حداقل کاهش خواهد یافت. چراکه عملکرد افراد، رفتار و منش، میزان عدالت و تقوای فرد است که مورد سنجش قرار می‌گیرد و براساس این معیارها به او رأی داده می‌شود. بنابراین، انتخابات با کیفیت بهتر و رقابت سالم‌تری برگزار خواهد شد.

۳-۲. ابهامات طرح

۳-۲-۱. وضعیت اقلیت‌های دینی

نظام‌های انتخاباتی خوب، نمایندگی اقلیت‌ها را افزایش می‌دهند. این معیار با حاکمیت اکثریت تعارضی

ندارد. مجلسی که واقعاً نماینده مردم است، هم می‌تواند و هم باید انعکاس‌دهنده دیدگاه‌های اکثریت و اقلیت‌های مهم باشد. نمایندگی اقلیت دارای مزایای متعدد سیاسی است. مشروعیت سیاسی مجالس قانون‌گذاری را افزایش می‌دهد، حمایت از حقوق اقلیت را گسترش داده و حس تعلق به جامعه را میان اقلیت‌های سیاسی بهبود می‌بخشد. از طرف دیگر، وجود نظرات سیاسی اقلیت‌ها در مجلس موجب به وجود آمدن گفت‌وگوهای سالم و پرنشاط در این نهادها شده و باعث می‌شود ایده‌های سیاسی جدید وارد فرآیند خط‌مشی‌گذاری شود. هیچ گروه سیاسی انحصار حقیقت را در دستان خود ندارد و وجود انواع نظرات در نهادهای سیاسی به یافتن بهترین سیاست‌ها و خط‌مشی‌ها کمک می‌کند (ایمی، ۱۳۹۶، ص ۴۳). در طرح علامه اشاره‌ای به حقوق اقلیت‌ها برای شرکت در انتخابات و داشتن نماینده نشده است (باید بین اقلیت‌های دینی و مذهبی از جمله اهل عاقله تفکیک قایل شد). در حالی که این ابهام در وضعیت اقلیت‌ها به نوعی بی‌توجهی به قانون اساسی تلقی می‌شود. البته این چالش نمی‌تواند از جهت بی‌توجهی به اقلیت‌ها باشد؛ چراکه این امکان وجود دارد که علامه اقلیت‌ها را از اقشار جامعه برشمرده باشد، افزون‌بر آنکه اقلیت‌ها هم از دیدگاه خودشان تعریفی از عدالت دارند که می‌توان به آن تمسک جست. لیکن می‌بایست با توجه به پراکندگی اقلیت‌ها در کشور، سازوکار مناسبی برای انتخابات آن‌ها ارائه داد.

۳-۲-۲. وجود واسطه‌های زیاد

میزان مشارکت رأی‌دهندگان معیار مهمی برای سلامت نام مردم‌سالاری است. نرخ پایین مشارکت اغلب نشان‌دهنده عدم رضایت شدیدی است که در میان رأی‌دهندگان نسبت به فرآیند انتخابات وجود دارد. عوامل زیادی بر میزان مشارکت اثر می‌گذارند که یکی از آن‌ها انتخابات بدون واسطه یا با واسطه حداقلی است. در نظام انتخاباتی کنونی در ایران، مردم در تعیین رئیس‌جمهور، به عنوان مدیریت اجرایی کشور و شخص تأثیرگذار در امور مملکتی نقش مستقیم دارند و این موضوع سبب می‌شود تا مردم احساس کنند در تعیین سرنوشت مملکت خویش سهیم‌اند. در خصوص مجلس شورای اسلامی نیز همین احساس وجود دارد. چراکه مردم بدون هیچ واسطه‌ای در تعیین قانون‌گذاران کشور خود نقش‌آفرینی می‌کنند. در خصوص تعیین رهبر نیز مردم نقش‌آفرینی دارند، لیکن با یک واسطه. به این صورت که مردم اعضای مجلس خبرگان رهبری را انتخاب می‌کنند و اعضای مجلس خبرگان نیز رهبر جامعه را انتخاب می‌نمایند. یکی از ابهاماتی که می‌توان به طرح علامه نسبت داد، انتخابات با واسطه زیاد است. در این طرح، مردم تنها در تعیین کارگزاران محله خود نقش‌آفرینی مستقیم دارند و پس از آن هرچه به سطوح بالاتر می‌رویم، به‌ازای هر سطح، یک واسطه میان مردم و تعیین مسئول ایجاد می‌شود. مطابق با طرح انتخاب رهبر، اعضای مجلس خبرگان و کارگزاران اجرایی با حداقل ۵ یا ۶ واسطه توسط مردم امکان‌پذیر است. بدین ترتیب مردم پس از انتخابات محله‌ای، از دور کنار رفته و شاهد تعیین سرنوشت خودشان و کشورشان

توسط نمایندگان خود با چندین واسطه می‌شوند. یکی از مهم‌ترین اثرات انتخابات در جوامع مختلف، به خصوص جامعه اسلامی که بر مبنای مردم‌سالاری دینی اداره می‌شود، احساس مردم نسبت به نقش‌آفرینی در تعیین سرنوشت جامعه خودشان است. حال اگر مردم در جامعه چنین احساسی نداشته باشند، کم‌کم اعتماد خود را نسبت به دولت و حکومت از دست می‌دهند و اگر مسئولین انتخاب شده اشتباهی در تصمیم‌گیری‌های خود انجام دهند، به راحتی زمینه‌های اعتراض مردم فراهم می‌شود. چراکه مردم احساس می‌کنند آن فرد را انتخاب نکرده‌اند و بدنه حکومت را مقصر وضع جامعه می‌دانند. درست است که در این طرح واسطه‌ها زیاد هستند، اما می‌توان گفت که مثلاً در رابطه با مجلس شورای اسلامی، تعدادی با طرح حاضر بالا بیایند و تعدادی هم با رأی مستقیم مردم انتخاب شوند، یا در مورد ریاست جمهوری، افراد با این طرح به سطح بالاتر بیایند و در نهایت از میان افراد باقی مانده، مردم به صورت مستقیم یکی را انتخاب کنند.

۳-۲-۳. ابهام در تعیین معیارهای احراز عدالت

یکی از مهم‌ترین چالش‌های فراروی طرح علامه این است که در این طرح - که مبنای اصلی آن عدالت افراد است - معیار مشخصی برای عدالت افراد وجود ندارد و در واقع نمی‌توان به طور قطع اطمینان حاصل نمود که افراد منتخب افراد عادل و کارآمدی هستند. از آنجا که عدالت یک صفت ذاتی است، نمی‌توان به طور قطع معیار و ملاکی را برای تعیین آن مشخص نمود. معیارهای عدالت به لحاظ ثبوتی در قرآن، احادیث و سنت پیامبر (ص) و ائمه اطهار (ع) وجود دارد و می‌توان آن‌ها را سنجای برای تشخیص ظاهری قرار داد. اما از نظر اثباتی، احراز عدالت اشخاص سخت به نظر می‌رسد. اگرچه این سخن نیز درست است که عدالت علی‌رغم اینکه صفتی درونی است، ولی در اعمال و رفتار افراد ظهور و بروز می‌یابد، اما باز هم نمی‌توان بین دو نفر تشخیص داد که کدام یک عادل است. در واقع طرح را می‌توان از نظر نتیجه به چند حالت تقسیم نمود. در حالت اول این فرض است که افراد عادل در سطح محلات به درستی انتخاب شوند که در این حالت افرادی که به سطوح بالاتر می‌روند نیز عادل هستند و اینگونه مجموعه‌ای از افراد عادل، اداره امور کشور را به دست خواهند گرفت. در این فرض که به نظر فرضی محال است، تمامی مسئولان و سران کشور از بین افراد عادل انتخاب می‌شوند که از سطح محلات توسط مردم انتخاب شده‌اند. این فرض از این نظر محال است که مردم به تنهایی معیارهای عدالت را در نظر نخواهند گرفت، بلکه در نظرات آن‌ها سلیقه‌های شخصی مانند فامیل بودن یا همسایه بودن و... دخیل خواهد بود و قطعاً همه افرادی که به سطوح بالاتر می‌رسند، عادل نخواهند بود. در فرض دیگر هم عدالت نخواهد بود؛ چراکه افراد ناعادل هم همراه با افراد عادل به سمت‌ها و جایگاه‌های اداری کشور می‌رسند. بدتر از همه اینکه، اگر افراد ناعادل به مراتب بالاتر برسند، در رأی و نظری که برای افراد دیگر هم‌دسته خود می‌دهند نیز عدالت را رعایت نخواهند کرد و اینگونه می‌شود که زنجیره‌ای از بی‌عدالتی

شکل خواهد گرفت و افراد نالایق به پست‌ها و مقام‌های کشوری و دولتی می‌رسند. همچنین نباید این نکته را فراموش کرد که افراد عادل را مردم عادل انتخاب می‌کنند، حال آنکه در میان مردم، افراد ناعادل نیز وجود دارند و این افراد هیچ‌گاه انتخاب عادلانه نخواهند داشت. جدای از این، مردم عادل نیز در انتخاب خود قطعاً دچار اشتباه نیز خواهند شد و براساس عدالت ظاهری افراد به آن‌ها رأی خواهند داد. به همه این موارد، مواردی مانند سلیقه شخصی، نسبت‌های فامیلی، قومیت‌گرایی اشخاص و... را نیز باید اضافه کرد که همه و همه در این طرح، جامعه را از دستیابی به آن عدالت دور خواهد کرد. البته می‌توان به این شبهه، چنین پاسخی داد که اگر در یک سطح اینگونه زد و بند و تبانی شود، در سطوح دیگر قابل ادامه دادن نیست و عدولی که در طرح بالا آمده‌اند، با اینگونه فسادها برخورد می‌کنند و معقول نیست در جامعه دینی همه اهل ریا و در واقع غیرعادل باشند. از روح اصول قانون اساسی هم می‌توان دریافت که برای قدرت حاکم حداقل دو نوع مهار، در نظر گرفته شده است: مهار از راه شرط نمودن خصلت‌های خاصی مانند عدالت و تقوی که ما نام آن را «مهار درونی» می‌گذاریم. کنترل از طریق نظارت شخص یا نهادی بر اعمال حاکم که به آن «مهار بیرونی» می‌گوییم. مطابق اصل پنجم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، از راه‌های مهار درونی قدرت در حقوق اساسی جمهوری اسلامی ایران، عدالت و تقوی است. این شرط به بیان دیگری در اصل یکصد و نهم تکرار شده است. از جمله شروط ذکر شده در اصل پنجم و یکصد و نهم، تنها شرط عدالت و تقوا پیش‌بینی شده است، تا از ظلم احتمالی حاکم جلوگیری شود. نکته‌ای که در اینجا باید مورد توجه قرار گیرد، این است که عدالت و تقوا مانند ایمان دارای مراتبی بوده و بدون شک متولی امر مردم و برخوردار از تمام اختیارات حکومت، از نظر عدالت و تقوا باید در بالاترین سطح باشد، تا بتواند وظیفه نمایندگی را به خوبی انجام دهد. از آنچه گذشت می‌توان نتیجه گرفت که، برخوردار از عدالت و تقوا و ترس از خدا در درجات عالی و شایسته می‌تواند قدرت حاکم را همواره در جهت خواست خدا و مصلحت اسلام و مسلمین و برخوردار از این موارد جاری سازد. ویژگی‌های اخلاقی بالا، ضمانت بالاتری نسبت به کنترل خارجی بر اعمال حاکم دارد؛ زیرا در این صورت دیگر امکان همکاری کنترل‌کننده و کنترل‌شده با یکدیگر، در تبانی و سوءاستفاده از امکانات مختلف کشور وجود ندارد (ارسطو، ۱۳۸۳، ص ۱۳).

۳-۲-۴. فقدان دوره زمانی برای انتخابات

یکی از مواردی که در هر انتخاباتی از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است، مدت اعتبار تصدی جایگاه‌های دولتی توسط افراد منتخب مردم است. به عنوان مثال، در ایران مطابق با ماده (۱) قانون انتخابات ریاست جمهوری: «دوره ریاست جمهوری اسلامی ایران چهارساله بوده و از تاریخ تنفیذ اعتبارنامه به وسیله مقام رهبری آغاز می‌گردد». یا مثلاً دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی مثل دوره ریاست جمهوری، چهارساله بوده و اعتبار عضویت مجلس خبرگان به مدت هشت سال است. این

موضوع موجب می‌شود افراد به صورت دائم در یک سمت نمانند و تغییر کنند. در طرح علامه به نوعی اینگونه برداشت می‌شود که جامعه عدولی که تشکیل شده است، مناسب را به صورت دائمی در اختیار دارند. اگر نهادی قوی برای نظارت بر ادامه وجود شرایط عدالت در افراد وجود داشته باشد، این موضوع می‌تواند به جهت اینکه عدالت را در سطح کلان حفظ می‌کند، به عنوان یکی از امتیازات طرح نام برده شود. البته از طرفی یکی از شاخصه‌های جمهوریت، زمان‌مند بودن مناصب سیاسی است (ارسطا، ۱۳۸۲، ص ۱۵). هرچند مدتی برای دوره تصدی رهبری در قانون اساسی ایران در نظر گرفته نشده و مثلاً مدت رهبری به چند سال معین محدود نشده است، ولی واضح است که این عدم ذکر مدت، به هیچ وجه به معنای مادام‌العمر بودن رهبری نیست؛ زیرا به تصریح اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی، یکی از موارد عزل رهبر زمانی است که فاقد یکی از شرایط مذکور در اصول پنجم و یکصد و نهم باشد. به عبارت دیگر، روح موقت بودن مدت ریاست حکومت، آن است که شخص رئیس، به دلیل طولانی شدن این مدت، از قدرت سوءاستفاده نکند. این نکته به خوبی در اصل یکصد و یازدهم قانون اساسی ایران رعایت شده است. در مجموع می‌توان گفت، طرح علامه و جمهوریت نظام با یکدیگر سازگارند و جمع بین آن‌ها نه تنها نیازمند تصرف در مبانی و ضوابط ولایت فقیه با جمهوریت نیست، بلکه از طریق محدود کردن دوره مسئولیت و زمان‌مند نمودن مناصب سیاسی نیز قابل اجراست.

۴. بایسته‌های طرح علامه

۴-۱. الزامات حقوقی

از آنجا که حسن اجرای هر طرحی، می‌تواند قابلیت پیاده‌سازی آن را در سطح ملی نشان دهد (همان‌گونه که طرح برای جمهوری اسلامی در حالت ایده‌آل و مدینه فاضله پیشنهاد شده) و مهم‌ترین عامل تحقق آن، بهره‌گیری از انواع ضمانت‌های اجرایی و الزامات کارآمد و موثر است، بنابراین، برخی از ضمانت‌های اجرایی و الزامات حقوقی که ناظر بر الگوی نقد و چالش‌های قابل طرح در مواجهه با ایده پیشنهادی علامه مصباح یزدی است، در ادامه بررسی می‌شود.

۴-۱-۱. توجه به اقلیت‌های دینی

همان‌طور که در تبیین طرح بیان شد، این طرح، انتخابات را از محلات آغاز کرده و تا سطوح بالاتر ادامه می‌دهد و در هر مرحله نیز فردی برای مناصب بالاتر توسط آن گروه انتخاب می‌شود. اقلیت‌های دینی در کشور به صورت پراکنده‌اند، اما پراکندگی و کثی تعداد این افراد در محلات موجب می‌شود که براساس این طرح نتوانند در سطوح بالاتر نماینده‌ای داشته باشند. بنابراین، یکی از الزاماتی که می‌توان برای طرح در نظر گرفت، این است که کرسی‌هایی را در سطوح شهری، استانی و کشوری به نمایندگان اقلیت‌ها اختصاص دهند. البته با توجه به اینکه علامه در مقام بیان کلیات طرح خود بوده است، می‌توان انتخابات

در میان اقلیت‌ها را با توجه به نظام کلی که بیان داشته‌اند، برنامه‌ریزی کرد. به این صورت که اگر در محلات کشور محله‌هایی وجود دارند که برای اقلیت‌ها هستند، آنان نیز افراد منتخب خود را برای تصدی مناصب شهری انتخاب کنند. ولی با این تفاوت که در سطوح استانی و سطح کشوری، بایستی تمامی افراد کشور که پیرو آن اقلیت هستند، انتخابات را انجام دهند. با این شیوه، اقلیت‌ها در شهرستان خود نماینده دارند و علاوه بر آن هر اقلیت در سطح استان و کشور حداقل دارای یک نماینده خواهد بود. در طرح علامه همان‌طور که پیش‌تر ذکر شد، برای اقلیت‌های دینی پیش‌بینی مشخصی صورت نگرفته و حقوق آن‌ها در این طرح مغفول مانده است. بنابراین، طرح در مرحله اجرا، موجب بی‌نظمی در جامعه می‌شود و اعتراض اقلیت‌ها را در پی خواهد داشت. همچنین این موضوع می‌تواند موجب زیرسوال رفتن مفاهیمی نظیر اصل عدالت اجتماعی، سالم نبودن انتخابات و پایمال شدن حقوق این افراد شود. بنابراین، برای اجرای هرچه بهتر این طرح در جامعه، مطابق با بند دوم، نهم و پانزدهم از اصل سوم قانون اساسی، باید برای انتخاب افراد در میان اقلیت‌های دینی، برنامه و الزاماتی را در نظر گرفت و راه‌حلی جهت تکامل این طرح ارائه داد. برای اینکه اقلیت‌های دینی نیز بتوانند به طور کامل در فرآیند انتخابات مشارکت داشته باشند، الزاماتی را می‌توان در نظر گرفت. این الزامات می‌تواند به ایجاد فرصت‌های برابر و عادلانه در فرآیند انتخابات در اقلیت‌های دینی در اجرای طرح کمک کرده و از رعایت حقوق آن‌ها اطمینان حاصل نماید. این الزامات عبارتند از: تضمین حق رأی، نظارت فعال، تشویق به مشارکت، آموزش و اطلاع‌رسانی و نظایر آن.

۴-۱-۲. تغییرات گسترده در برخی قوانین

طرح علامه افزون بر امتیازاتی که به واسطه اصول عدالت و تخصص در خود جای داده است، در مرحله اجرا با مشکلاتی روبه‌رو خواهد بود. راه‌حل برخی از چالش‌ها تنها با برخی تغییرات گسترده در قانون انتخابات و قوانین دیگر کشور است. با توجه به بند یازدهم و چهاردهم از سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ مقام معظم رهبری (نظارت شورای نگهبان بر فرایندها، ابعاد و مراحل انتخابات ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی و مجلس خبرگان رهبری از جمله تأیید نهایی صلاحیت داوطلبان، رسیدگی به شکایات و تأیید یا ابطال انتخابات به منظور تأمین سلامت انتخابات، جلب مشارکت حداکثری و تأمین حقوق داوطلبان و رأی‌دهندگان و ثبات نسبی قوانین انتخابات در چارچوب سیاست‌های کلی و تغییر ندادن آن برای مدت معتدله، مگر به ضرورت و با تصویب تغییرات با رأی حداقل دو-سوم نمایندگان مجلس شورای اسلامی) در اولین قدم برای اجرای طرح حاضر در کشور، باید قانونی جدید برای تعیین مقام‌های مجری و قانون‌گذار و اداره‌کننده جامعه تدوین نمود و طی این قانون، باید سازوکار اجرای انتخابات در کشور را تعیین و قوانین و مقررات لازم و مرتبط با طرح در آن گنجانده شود. با فرض برگزاری انتخابات با سازوکار طرح علامه، با توجه به اینکه تعدد مراجع قانون‌گذار وجود

دارد، برای جلوگیری از مشکلات ناشی از این تعدد، باید قانونی جامع و کامل در جهت هماهنگی این نهادها و مراجع تنظیم گردد. بنابراین، در قدم بعدی قانون گذاری، باید قانونی جامع و کامل که همه فروض و احتمالات برخورد نهادها با یکدیگر را دربرداشته باشد، تدوین گردد. این قانون شامل مفاد شیوه هماهنگی تمامی نهادهای مستقل قانون گذاری خواهد بود که البته تدوین این قانون کاری مشکل است. با توجه به اینکه مسئولین تمامی مراجع براساس تخصص و عدالت انتخاب خواهند شد، باید در قدم بعدی قانونی تدوین شود که نحوه نظارت، تکالیف و اختیارات ناظر در خصوص عملکرد مسئولین منتخب را به تفصیل مشخص نماید. همچنین این نهاد نظارتی مانند مراجع قانون گذار باید براساس تخصص، به دسته‌های مختلف تقسیم بندی شود و هرکدام براساس تخصص، آیین نامه اجرایی مخصوص به خود را دارا باشد. در قدم بعدی، باید برای هرکدام از این ادارات و نهادها، قوانین، آیین نامه‌ها و بخش نامه‌های مخصوص تنظیم شود.

۴-۱-۳. توجه به امانت بودن مسئولیت

نظام جمهوری اسلامی ایران نیز مبتنی بر پایه‌های ایمانی می‌باشد که در اصل دوم قانون اساسی از آن‌ها یاد شده است و تمام اصول قانون اساسی، مشحون از مبانی دینی و اندیشه‌های اسلامی است. براساس مستندات قرآنی و روایی، قدرت در نظام اسلامی یکی از مصادیق امانت بوده که البته دارای سه ضلع خداوند، حاکم و مردم است؛ بدین معنا که مدیر باید مسئولیت و منصب پذیرفته شده را امانتی تلقی کند که براساس سلسله مراتب از خدا به ولی و از ولی به او واگذار شده است. در نظام حقوق اساسی ایران نیز این دیدگاه مسبق به سابقه است؛ چنان‌که در عصر مشروطه، برخی از اندیشمندان فقه سیاسی مانند علامه «نائینی» بر امانت بودن مناصب حکومتی اذعان نمودند و در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران نیز بر این امر اشاره شده است (حبیب‌نژاد و عامری، ۱۳۹۶، ص ۱۲۴). روح اصول بنیادین قانون اساسی نیز نشانگر آن است که ودیعه بودن حکومت و نیز شرط امین بودن متصدیان مناصب و پست‌های مهم حکومتی، در سوگند نمایندگان مجلس و ریاست جمهوری که مناصب حکومتی را به نمایندگی از مردم در اختیار گرفته‌اند، در قانون مورد اشاره قرار گرفته است. بر این اساس، ثمره این الزام برای طرح، در آن است که اگر مشخص شود در عالم ثبوت، کارگزار حکومتی از ابتدا شرط امانت را نداشته و یا در مسیر زمامداری و اعمال قدرت، از مقام خود سوءاستفاده نماید و مرتکب خیانت در این امانت مهم گردد، خودبه‌خود از آن مقام عزل و حق هیچ‌گونه تصرفی را ندارد (همان، ص ۲۵). بنابراین، در راستای تحقق بند اول از اصل سوم قانون اساسی، الزامات زیر در طرح در خصوص عدم احراز صفت امانت و یا از بین رفتن این صفت در طول دوره خدمت پیشنهاد می‌شود:

۱) **نهاد نظارتی:** نهادی نظارتی باید پیش‌بینی شود تا بر عملکرد افراد و صلاحیت آن‌ها نظارت کافی داشته باشد و به محض اینکه صفات لازم در نماینده از بین رفت، آن موضوع را پیگیری و نماینده مذکور عزل شود.

۲) **پرداخت وثیقه:** انتخابات باید مسیری برای خدمت به مردم تلقی شود و نه صرفاً راهی برای کسب درآمد و یا به دست آوردن قدرت. بنابراین، لازم می‌آید که شخص نماینده پیش از شروع کار، وثیقه‌ای را برای تضمین خدمت به مردم ارائه دهد.

۳) **ارزشیابی و تأیید توانمندی نماینده‌ها:** در برخی موارد، لازم است که نماینده‌ها ارزیابی‌های خاصی را با موفقیت پشت سر بگذارند، تا توانایی و صلاحیت آن‌ها احراز گردد. بنابراین، مطابق با طرح علامه، اگر عدول جامعه در ابعاد مختلف تربیت شوند، شاهد بسیاری از چالش‌ها از جمله خیانت در این امانت مهم نخواهیم بود.

۴-۲. الزامات اجتماعی

طرح علامه هم که مبتنی بر اداره امور کشور، با اتکاء بر آرای اجتماعی و درنهایت نیل به اهداف آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی ایران است، در حقیقت مبانی فکری و الزامات عملی تحقق این اصل را که از الزامات یک حکمرانی متعالی است، فراهم می‌سازد.

۴-۲-۱. تربیت سیاسی

تربیت سیاسی عبارت است از «پرورش فضائل، دانش‌ها و مهارت‌های مورد نیاز برای مشارکت سیاسی و آماده کردن افراد برای تعالی آگاهانه جامعه خود که این بازسازی و مشارکت آگاهانه و مختارانه از سوی مردم و حاکمیت به طور متقابل و براساس حقوق متعین صورت می‌پذیرد» (الیاس، ۱۳۸۵، ص ۱۸۰). اموری همچون تربیت شهروندان، گزینش رهبران سیاسی، ایجاد یک همبستگی سیاسی، حفظ قدرت سیاسی، اجتماعی کردن افراد برای نظام‌های سیاسی، نقد نظام سیاسی موجود و تربیت شهروندان جهانی از جمله اهدافی است که تربیت سیاسی جامعه آن‌ها را دنبال می‌کند (همان، ص ۱۸۱). تربیت سیاسی فرآیندی است که به وسیله آن، افراد در جامعه‌ای معین با نظام سیاسی آشنا می‌شوند و تا اندازه قابل توجهی ادراک‌شان از سیاست و دانش‌های آن نسبت به پدیده‌های سیاسی تعیین می‌شود. این تربیت سیاسی باید مبتنی بر اهداف و روش‌های برگرفته از دین باشد، تا بتواند زمینه‌های لازم را برای رشد و پرورش استعداد‌های بالقوه فراهم کند و با تدبیر و مدیریت مطلوب، به سوی حفظ و تداوم مسائل حکومتی و سیاسی حرکت نماید. در این روند، فرد از منظر دینی می‌آموزد که ضمن شناخت محیط پیرامون، آن را بررسی و سپس براساس آموزه‌های دینی تجزیه و تحلیل و در مرحله بعدی، موضع دین‌مدارانه اتخاذ نماید (دبیری و پدیدار، ۱۴۰۰، ص ۲۱). با توجه به مفهومی که از تربیت سیاسی گفته شد و اهدافی که تربیت سیاسی در جامعه به دنبال خواهد داشت، همچنین با توجه به اینکه نظام جمهوری اسلامی بر پایه آموزه‌های دینی بنا شده است، می‌توان به این نتیجه دست یافت که در پرتو بند دوم و هشتم از اصل سوم قانون اساسی، و نیز بند هشتم از سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ مقام معظم رهبری،

یکی از الزامات برای پایه‌گذاری طرح انتخاباتی علامه، تربیت سیاسی مردم با استفاده از آموزه‌های دینی اسلام است. عمده تلاش علامه در طرح، مذکور بر این محور است که مردم افرادی را انتخاب کنند که لایق و مناسب مناصب دولتی باشند. حال آنکه خود این موضوع، مستلزم آن است که مردم بیش از پیش آگاهی داشته و تربیت سیاسی پیدا کرده باشند. بنابراین، جامعه اسلامی زمانی می‌تواند پذیرای طرح حاضر باشد که مردم با آگاهی سیاسی پای صندوق‌های رأی بروند.

۴-۲-۴. تربیت علمی مردم و ورود افراد عالم در مسائل اجتماعی

مطابق با بند چهارم از اصل سوم قانون اساسی، یکی از الزاماتی که نه تنها در طرح انتخاباتی علامه، بلکه در تمامی نظام‌های انتخاباتی در کشور اسلامی باید در نظر گرفته شود، تربیت علمی مردم در جهت انتخاب آگاهانه بوده که لازمه آن، ورود افراد عالم و صاحب‌نظر به عرصه فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی است. باید به نحوی برنامه‌ریزی صورت بگیرد که در آن، مردم ابتدا با مفاهیم کلی انتخاب آگاهانه بر مبنای عدالت آشنا شده و سپس معیارهای اصلی در جهت انتخاب افراد به عنوان کارگزار را بشناسند. از همین رو در انتخابات باید کسی را انتخاب کنند که کم‌ترین عیب و نقص را دارد. مهم‌ترین معیارها در انتخاب افراد برای مناصب دولتی، پایبندی به ارزش‌ها و تخصص در حد قابل قبول است.

۵. نتیجه‌گیری

طرح علامه همگام با سایر نظام‌های انتخاباتی موجود در جهان شاخصه‌هایی دارد. یکی از پایه‌های نظام‌های انتخاباتی، حاکمیت اکثریت است که این موضوع به خوبی در طرح علامه خود را نشان می‌دهد. چراکه با کثرت نامزدها، کثرت اجتماع و آراء نیز همراه خواهد بود. همچنین نمایندگی جغرافیایی، وجود رابطه نزدیک میان نمایندگان و حوزه‌های انتخاباتی از امتیازاتی است که می‌توان برای این طرح برشمرد. طرح علامه افزون بر شاخصه‌هایی که به واسطه اصول عدالت و تخصص در خود جای داده است، در مرحله اجرا با مشکلاتی نیز روبرو خواهد بود. برای اجرایی شدن طرح، نیاز به تغییرات گسترده در برخی قوانین و فرهنگ‌سازی عمیق در جامعه وجود دارد. با توجه به این موضوع، می‌توان الزامات اجرایی شدن طرح را به دو دسته الزامات حقوقی و الزامات اجتماعی که باز ریشه در قوانین بنیادین دارند، تقسیم نمود. الزامات حقوقی در جهت رفع چالش‌های طرح در مقام اثباتی در نظر گرفته شده‌اند. الزاماتی از قبیل برخی تغییرات گسترده در قانون انتخابات و قوانین دیگر کشور. الزامات اجتماعی طرح علامه، شامل آموزش‌های لازم در جهت تربیت سیاسی و علمی جامعه می‌باشند. این الزامات در پاسخ به چالش‌های طرح علامه در مقام ثبوتی آورده شده است. به این معنا که اجرای این طرح مستلزم آن است که مردم در جامعه دارای آگاهی‌های سیاسی کافی باشند. همچنین باید آموزش‌های لازم از طریق ابزارهای ارتباطی، مسئولیت‌پذیری و آرمان‌گرایی در جامعه نهادینه شوند.

چالش‌های طرح هم، زمانی که با راهکارهای اشاره شده در متن پژوهش برطرف شوند، به عنوان امتیازات شناخته خواهند شد. مثلاً، از موارد تحت عنوان چالش در طرح، انتخابات با واسطه زیاد است. توجه ویژه علامه به مسأله عدالت و عادلانه بودن انتخابات و حاکمیت عادلانه، می‌تواند توجیه مناسبی برای این چالش باشد. چراکه افراد منتخب مردم در مرحله مقدماتی که افراد عادل هستند، به مراتب، انتخاب عادلانه‌تری نسبت به غالب مردم- که در بین آن‌ها افراد ناعادل نیز وجود دارند- خواهند داشت. بنابراین، این امر نه تنها نمی‌تواند جزو چالش‌ها قرار بگیرد، بلکه در صورت وجود آن پیش‌زمینه‌های سیاسی و آگاهی‌های کافی، می‌تواند به عنوان یک امتیاز طرح شناخته شود. برخی از چالش‌های طرح علامه از جهت سکوت در بیان طرح بوده و برخی دیگر براساس معیارهای مطلوب نظام‌های انتخاباتی دارای اشکال به نظر می‌رسد. مواردی نظیر ابهام در وضعیت اقلیت‌های دینی و... از اشکالات به دلیل سکوت بوده‌اند و مواردی نظیر وجود واسطه‌های زیاد و... از اشکالاتی است که ناشی از پذیرفتن معیارهای مطلوب نظام‌های انتخاباتی است. در طرح حاضر در خصوص دوره‌های زمانی هم اشاره‌ای نشده است. در قوانین فعلی جمهوری اسلامی ایران، دوره‌های انتخاباتی در مورد ریاست جمهوری، مجلس شورای اسلامی، مجلس خبرگان و شوراهای شهر و روستا تعیین شده‌اند که به جز مجلس خبرگان که دوره هشت ساله دارد، مابقی مناصب طی دوره چهارساله به کار گرفته می‌شوند. می‌توان اینگونه برداشت کرد که در طرح علامه، افراد، مادامی که دارای شرایط عدالت و شایستگی‌های لازم هستند، در منصب خود باقی می‌مانند (مانند منصب رهبری). با این حساب در این طرح، بایستی نهاد ناظر (شورای نگهبان) قدرت عزل و نصب یا حداقل اختیار احراز شرایط افراد را داشته باشد. همچنین اگر نهادی قوی برای نظارت بر ادامه وجود شرایط عدالت در افراد وجود داشته باشد، این موضوع می‌تواند به جهت اینکه عدالت را در سطح کلان حفظ می‌کند، به عنوان یکی از امتیازات طرح نام برده شود. البته چون از طرفی، یکی از شاخصه‌های جمهوریت نظام نیز زمان‌مند بودن مناصب سیاسی است، پس، طرح حاضر قابلیت سازگاری با جمهوریت نظام را از طریق محدود کردن دوره مسئولیت دارد.

منابع

قرآن کریم.

- ارسطا، محمدجواد (۱۳۸۲). *جمهوریت و اسلامیت: تضاد یا توافق؟ روش‌شناسی علوم انسانی*، ۱۰ (۳).
- ارسطا، محمدجواد (۱۳۸۳). *مه‌ار درونی «قدرت رهبری» در حقوق اساسی. حکومت اسلامی*، ۹ (۳).
- الیاس، جان (۱۳۸۵). *فلسفه تعلیم و تربیت*. ترجمه عبدالرضا ضرابی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- ایمی، داگلاس جی. (۱۳۹۶). *نظام‌های انتخاباتی*. ترجمه مسلم آقایی طوق؛ با همکاری اعظم عدالت‌جو. تهران: انتشارات دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.
- بشیریه، حسین (۱۳۸۱). *درس‌های دموکراسی برای همه*. تهران: نگاه معاصر، ج ۲.
- بهرامی، محمد (۱۴۰۴). *پیامدهای حکومتی عدالت‌محوری در حکمرانی اسلامی؛ بر پایه تحلیل متون دینی*. *مطالعات حکمرانی اسلامی*، ۱ (۲)، ص ۱۶۵-۱۸۶.
- ترابی کلاته قاضی، علی (۱۴۰۰). *ارائه الگوی حکمرانی متعالی با ابتنای بر الگوی حکمرانی علوی*. *حکمرانی متعالی*، ۲ (۲)، ص ۵۹-۸۸.
- جبجعی عاملی (شهید ثانی)، زین‌الدین بن علی (۱۳۷۰). *مسالک الافهام الی تنقیح شرائع الاسلام*. قم: کتابخانه عمومی آیت‌الله مرعشی، ج ۱.
- حبیب‌نژاد، احمد؛ عامری، زهرا (۱۳۹۶). *امانی بودن مناصب عمومی در نظام حقوق اساسی ایران با تأکید بر اندیشه علوی*. *حکومت اسلامی*، ۲ (۲)، ص ۱۰۵-۱۳۰.
- دبیری، سولماز؛ پدیدار، اعظم (۱۴۰۰). *اصول و مبانی تربیت سیاسی از منظر قرآن کریم*. *تربیت پاسدار انقلاب اسلامی*، ۱۰ (۱)، ص ۱-۲۳.
- درودی، فریبرز (۱۳۹۳). *درآمدی بر انواع نقد و کارکردهای آن*. *نقد کتاب*، ۱ (۳-۴).
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷). *لغتنامه*. تهران: دانشگاه تهران.
- سوری، مسعود (۱۴۰۱). *کارآمدی نظام انتخاباتی با تأکید بر طرح علامه مصباح یزدی در گزینش سیاسی کارگزاران*. *فرهنگ پژوهش*، ۱۳ (۳)، ص ۱۸۹-۲۱۶.
- سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی رهبری در تاریخ ۱۳۹۵/۰۷/۲۴
- عمید زنجانی، عباسعلی و همکاران (۱۳۸۹). *دانشنامه فقه سیاسی*. تهران: دانشگاه تهران، ج ۱.
- قاسمی، غلامعلی؛ کردنژاد، نسرن (۱۴۰۰). *اصول حکمرانی مطلوب: حاکمیت قانون، شفافیت، پاسخگویی (رهیافت قرآنی و دیدگاه حقوقی)*. قم: انتشارات دانشگاه قم.
- قاضی (شریعت‌پناهی)، ابوالفضل (۱۳۷۲). *حقوق اساسی و نهادهای سیاسی*. تهران: دانشگاه تهران.
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
- قانون انتخابات ریاست جمهوری.
- کعبی‌نسب، عباس (۱۳۹۴). *تحلیل مبانی نظام جمهوری اسلامی ایران مبتنی بر اصول قانون اساسی*. تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ج ۱.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). *حقوق و سیاست در قرآن*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
- مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۹). *پرسش‌ها و پاسخ‌ها (مشکات)*. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، ج ۵.
- منصوریان، مصطفی (۱۳۹۶). *نظام حقوقی حاکم بر انتخابات*. ناظر علمی حامد نیکونهاد. تهران: انتشارات پژوهشکده شورای نگهبان، ج ۱.